

Världar emellan? Frågan om etnisk mångfald i kulturlivet

Förstudie om invandrade kultur- och mediearbetares situation på arbetsmarknaden, med diskussion om vidare forskning

Cajsa Lagerkvist

ARBETSLIV I OMVANDLING

Redaktör: Eskil Ekstedt

Redaktion: Christina Bergqvist, Erling Bjurström, Marianne
Döös, Jonas Malmberg och Ann-Marie Sätre Åhlander

Grafisk produktion: Gabriella Stjärnberg

© Arbetslivsinstitutet & författare, 2000

Arbetslivsinstitutet,
SE-112 79 Stockholm

ISBN 91-7045-577-5

ISSN 1404-8426

Tryckt hos Elanders Gotab

Förord

Följande rapport är skriven under våren 2000 och avslutades i juni månad. Under tiden som har förflutit fram till publiceringen har det skett en viss utveckling inom de beskrivna områdena och dessa förändringar kommer att fortgå. Bland annat har det blivit klart att kommittén Forum för världskultur inte får ett förlängt förordnande efter 2000. Istället skall Statens kulturråd få extra anslag för insatser inom det mångkulturella området. Hur detta kommer att påverka situationen för kulturarbetare med invandrarbakgrund återstår att se. Under senhösten 2000 har också integrationsfrågorna förflyttats från kulturdepartementet till näringsdepartementet. Läsaren bör dock ha i åtanke att situationen som beskrivs i rapporten speglar hur läget var under det första halvåret 2000.

Innehåll

1. Inledning	1
1.1 Bakgrunden till projektet	1
1.2 Författarens utgångspunkter	2
1.3 Rapportens disposition	2
1.4 Syfte och frågeställningar	2
1.5 Avgränsningens problematik	3
1.6 Material och metod	5
1.7 Forskningsöversikt	7
1.8 Teori och begreppsdiskussion	9
2. Frågan om etnisk mångfald i kulturlivet: ideologi och praktik inom politiken	13
2.1 Den statliga kulturpolitiken - mainstreaming eller särbehandling?	13
2.2 Arbetsmarknadspolitiken och lagen mot etnisk diskriminering	16
2.3 Bidragsgivare inom kulturlivet	17
3. Situationen för invandrade kulturarbetare inom teatern, musiklivet, bildkonsten och journalistiken	20
3.1 Teater	21
3.2 Musikliv	28
3.3 Bildkonst	34
3.4 Journalistik	39
Sammanfattning	44
4. Diskussion om vidare forskning	46
4.1 Identifierade frågeställningar	46
4.2 Metoder för vidare forskning	57
Slutord och personlig reflektion	60
Litteratur	61
Bilaga: Kontakter inom projektet	64
Sammanfattning	68

1. Inledning

Sverige år 2000 är ett mångkulturellt och mångetniskt land och svenskarna är inte längre bara blonda, ljushyade Birgitta och Sven med rötter i den norrländska skogen eller den skånska myllan. Genom migrationen kommer svenskarna nu från hela världen och landet ryms av erfarenheter från många olika kulturella och geografiska världar. Ca 20 procent av Sveriges befolkning har utländsk bakgrund, och i denna siffra inräknas man både dem som har immigrerat till Sverige av olika anledningar och personer som är födda här men som har minst en förälder född i något annat land.¹ Bland de ”nya svenskarna” finns personer med anknytning till kultur- och medievärlden; konstnärer och journalister med erfarenheter och utbildning från andra länder och från andra konstnärliga traditioner men också andra generationens invandrare som endast har haft anknytning till den svenska kulturarbetsmarknaden.

Under 1990-talets lågkonjunktur har det uppmärksammats att Sveriges invandrade befolkning har fått försämrade villkor på arbetsmarknaden. Trots konjunkturuppgången ligger arbetslösheten för invandrare kvar på höga nivåer, speciellt för personer med utomnordisk bakgrund. Personer med invandrarbakgrund särbehandlas och detta drabbar också andra generationen. Det finns uppenbara hinder för etablering i arbetslivet som är direkt kopplade till annorlunda utseende, namn och språkbruk.² Hur ser situationen ut inom kultur- och mediesektorn? Finns det hinder för etablering och hur tar de sig konkreta uttryck?

1.1 Bakgrunden till projektet

Under hösten 1998 tog den internationella sektionen inom Teaterförbundet kontakt med förbundsstyrelsen med önskemål om en kartläggning av arbetsförhållandena för skådespelare och regissörer med invandrarbakgrund på den svenska kulturarbetsmarknaden. De menade att det finns hinder inom branschen och föreslog en rikstäckande enkätundersökning och ett samarbete med andra kulturfackföreningar och -organisationer.³ Teaterförbundet gick vidare till TCO och Alicia Lycke, ansvarig för integration och mångfaldsfrågor. Hon tog kontakt med Arbetslivsinstitutet under hösten 1999 eftersom frågan bedömdes vara

¹ Av den totala befolkningen på 8861426 personer år 1999, var 981633 personer (11 procent) utrikes födda och 796154 personer (9 procent) födda i Sverige med minst en förälder född i utlandet. SCB Befolkningsstatistik 1999.

² AMS, *Arbetsmarknaden för invandrare*, Ura 1999:5, s.1. AMS undersökningar påvisar att problem på arbetsmarknadsområdet också förekommer för andra generationen.

³ Tf Internationella Sektionen, ”PM angående enkätundersökning och kartläggning av arbetsförhållandena för invandrarskådespelare, regissörer, m.fl.”, Stockholm 11/11-1998.

alltför omfattande för att kunna kartläggas internt. Frågan om situationen för invandrade kulturarbetare passade väl in i det forskningsområde som bedrivs vid Arbetslivsinstitutets avdelning Arbete och Kultur. Avdelningen beslutade därför att påbörja en förstudie för att kartlägga relevanta frågeställningar för fortsatt forskning på det här området.

1.2 Författarens utgångspunkter

I januari 2000 anställdes jag som forskningsassistent i projektet med uppdraget att under sex månader genomföra denna förstudie och ge förslag till fortsatt forskning. Jag beslutade mig för att intervjua aktörer på olika nivåer för att få en bild av vilka erfarenheter och föreställningar som finns kring den problematik som skall studeras. Jag är själv kulturvetare och har bland annat historia, etnologi och konstvetenskap i bagaget. Därtill är jag yrkesutbildad museolog, dvs. museer är de kulturinstitutioner jag känner bäst. Jag intresserar mig dessutom mycket för frågor om etnicitet och vidgad delaktighet i kulturlivet. Jag har däremot inte själv varit verksam inom någon av de branscher jag studerar. Detta gör att jag i högsta grad har varit en utomstående betraktare. Eftersom jag tror att många för givet tagna sanningar inom en bransch kan vara osynliga för dem som själva arbetar i branschen, ser jag min utgångsposition som en fördel. Under arbetets gång har jag mött många människor som sätter stor förhoppning till detta projekt och jag har förstått att situationen för invandrade konstnärer och journalister anses vara en förbisedd fråga i branschen.

1.3 Rapportens disposition

I detta inledande kapitel presenteras syfte och frågeställningar, problematiken kring avgränsning samt vilken metod och vilket material som har använts. Inledningen innehåller också en kort redogörelse för tidigare forskning samt en diskussion om de begrepp som används i studien. I det andra kapitlet presenteras ideologier och praktiker vad gäller etnisk mångfald i kulturlivet inom kulturpolitiken, arbetsmarknadspolitikerna samt bidragsgivande institutioner. I kapitel tre redovisas de föreställningar som finns om invandrade kulturarbetares situation inom fyra utvalda kulturbranscher, vilket inbegriper individuella aktörer och aktörer på institutionsnivå (arbetsgivare, fackförbund). Det fjärde kapitlet diskuterar vidare forskning. Det innehåller en sammanfattning av ett antal frågor som har kunnat identifierats i undersökningen samt en diskussion om metoder.

1.4 Syfte och frågeställningar

Huvudsyftet med denna studie är att belysa hur frågan om etnisk mångfald i kulturlivet diskuteras på olika nivåer: på politisk nivå (kultur- och arbets-

marknadspolitiska ideologier och praktiker), på systemnivå (i branschen, t.ex. av arbetsgivare och fackföreningar) och på individnivå (i enskilda berättelser). Jag är i huvudsak intresserad av vilka *erfarenheter* som finns av hinder för etablering och vilka *föreställningar* som finns i branschen om hur situationen är för invandrade kulturarbetare. För att få exempel på hur diskussionen förs har jag gjort tio längre intervjuer med enskilda yrkesutövare och ur dem vaskat fram vissa centrala frågor. Dessa frågor måste problematiseras genom att ställa dem i relation till branschernas karaktär och dess olika aktörer. De enskilda berättelserna förstås alltså mot den bakgrundskontext som diskussionen på de andra två nivåerna ger. Syftet är inte att ge en heltäckande bild av *alla* erfarenheter som finns. Rapporten ger en första överblick över fältet men skall inte ses som någon redovisning av *hur det är* i branschen. Slutligen skall jag ge förslag till vidare forskning vilket inbegriper en diskussion om frågeställningar, metoder och material.

Utgångspunkten är alltså att vi inte vet hur situationen är inom kultur- och mediebranschen. Följande frågeställningar har fått leda vägen in i problematiken: Finns det hinder för etablering i branschen, vilka är de och hur tar de sig konkreta uttryck? Vilka aspekter är av betydelse för möjligheterna för personer med invandrarbakgrund att ta sig in i branschen – ålder, kön, utseende, ursprungsland, språk, konstnärligt fält, utbildning, erfarenheter, kontaktnät, branschens karaktär etc.? Hur beskrivs relationerna mellan enskilda utövare och det etablerade kulturlivet?

1.5 Avgränsningens problematik

Frågan om avgränsning är mycket komplicerad. Hur berörs olika personer av problematiken? Om man begränsar undersökningen till första generationens invandrare, som ofta har erfarenhet och utbildning från ett annat land, finns det risk för förenkling eftersom andra generationens invandrare också kan uppleva hinder för etablering. Utseende och namn samt brytning eller annorlunda språkbruk har i allmänhet betydelse för möjligheterna på arbetsmarknaden och dessa aspekter gäller inte enbart första generationen.⁴ En angränsande fråga är huruvida personer med invandrarbakgrund i första och andra generationen tar sig in på konst- och medieutbildningar i Sverige.

Det är dessutom mycket svårt att avgränsa kulturarbetsmarknaden. Antalet verksamma kulturarbetare uppskattas olika beroende på studiernas syften och definitioner.⁵ Därav följer att antalet invandrade kulturarbetare blir lika svårt att

⁴ Platell, Bodil. "Omtolkning av kulturell kompetens. Högutbildade invandrare på den svenska arbetsmarknaden". Rapport från seminarium. Mångkulturellt centrum Botkyrka (1995), s 17-23

⁵ Sanne, Johan M. *Arbete och arbetsmarknad för kultur- och medieverksamma. Översikt över forskning och utredning*. Arbetslivsinstitutet Arbete & Kultur, (2000).

uppskatta. Man måste ta ställning till huruvida man tittar på yrkesverksamma/professionella utövare eller på kulturverksamma i största allmänhet. Kännetecknande för kulturlivet är att det angränsar till ideell föreningsverksamhet och gränsen mellan yrkesverksamhet och fritidssysselsättning är inte alltid tydlig. Ideellt arbete och obetalt yrkesutövande, till exempel i form av teaterrepetitioner samt dansares och musikers dagliga träning (vilket ofta är en nödvändighet för att bibehålla den nivå som krävs), är vanligt även bland väletablerade utövare i vissa situationer under vissa perioder. Detta gör att yrkesverksamma inte är samma sak som heltidsanställda eller ens deltidsanställda. Man kan heller inte begränsa sig till yrkesutbildade eftersom vissa kulturyrken har en hög procent självlärda, framförallt musiker och författare. Jag har i denna förstudie valt att studera dem som ser yrket som sin huvudsakliga sysselsättning och som därmed vill försörja sig inom yrket. Detta innefattar därför både etablerade och icke-etablerade samt utövare med och utan facklig anknytning.

Ytterligare en avgränsningsfråga gäller vilka individer man bör studera närmare och hur det skiljer sig mellan olika invandrargrupper. Undersökningar om invandras situation på arbetsmarknaden visar att de största problemen uppstår för personer med utomeuropeisk bakgrund.⁶ Det finns anledning att undersöka liknade tendenser inom kultur- och mediesektorn.

Av tidsmässiga skäl har jag varit tvungen att göra ett urval av yrkesgrupper i branschen. Eftersom projektet har sin bakgrund i ett initiativ från Teaterförbundets internationella sektion via TCO, föll det sig naturligt att i ett första skede studera TCO-förbundens, dvs. Teaterförbundets, Svenska journalistförbundets och Sveriges yrkesmusikerförbunds medlemmar. Vid studien av musikeryrket inkluderades naturligt också Musikerförbundets medlemmar. Eftersom Konstnärernas riksorganisation vid detta tillfälle hade frågan under diskussion, tillkom en studie av frågeställningarna inom bildkonstnärsbranschen.

I denna förstudie diskuteras således följande kultur- och mediebranscher: *teater, musikliv, bildkonst* och *journalistik*. Inom teatern har jag koncentrerat mig på invandrade skådespelares situation inom branschen. Detta innefattar en diskussion om institutionerna, teaterchefer/konstnärliga ledare, teaterutbildningarna och bidragsgivande instanser. Inom musiklivet har jag studerat invandrade musiker inom olika genrer, arrangörer, musikinstitutioner, musikutbildningar och bidragsgivande instanser. Inom bildkonsten är det de invandrade bildkonstnärerna samt deras relation till gallerister och andra utställare, till bidragsgivare och till bildkonstutbildningar som står i fokus för diskussionen. Inom journalistiken slutligen, har jag koncentrerat mig på invandrade journalisters relation till den svenska medievärlden (vilket inbegriper både traditionella svenska medier och invandrar- och minoritetsmedier). Detta innefattar redaktioner, redaktörer, press- och mediestöd samt journalistutbildningarna.

⁶ AMS, Ura 1999:5

Det skall naturligtvis betonas att det finns andra yrken inom förbunden, och många andra branscher inom kultur- och mediesektorn, som är viktiga att studera ur ett etnicitetsperspektiv såsom dansare, författare, översättare, filmare, fotografer, formkonstnärer, museianställda, bibliotekarier, lärare m.fl. Listan kan göras lång och i en fortsatt undersökning bör fler branscher studeras.

När det gäller enskilda kontakter har jag framförallt koncentrerat mig på Stockholms stad till vilken kulturlivet är relativt centrerat (både på institutions- och individnivå och framförallt inom vissa branscher). Givetvis ser möjligheterna till etablering i huvudstaden annorlunda ut än i mindre städer, vilket väcker frågan om geografisk avgränsning. I ett vidare projekt kan det vara nödvändigt med jämförande utblickar i hela landet.

Jag vill också tillägga att många kulturarbetare är sysselsatta inom flera kulturyrken eller har flera överlappande roller i branschen; journalister kan också vara poeter, bildkonstnärer kan också vara konstprofessorer, skådespelare kan också vara regissörer eller musiker, teaterregissörer kan också vara filmregissörer, osv. Därför finns ingen fast gräns mellan de kulturinstitutioner jag nämner och den yrkesproblematik som jag försöker ringa in för respektive grupp. För att komplicera saken ytterligare finns det många invandrade konstnärer vars yrkes- traditioner inte överensstämmer med de svenska kulturyrkesdefinitionerna.

1.6 Material och metod

Förstudien bygger på en insamling av muntlig och skriftlig information från en mängd aktörer och institutioner inom kultur- och mediesektorn. Vid sidan av en insamling av skriftligt material från fackförbunden och andra intresseorganisationer, Af Kultur och AMS samt artiklar ur dagspress och tidskrifter, har jag talat med ett antal aktörer inom de fyra utvalda branscherna. Dessa aktörer är dels representanter för det etablerade kulturlivet, dels enskilda yrkesutövare (se bilaga). Listan skall inte ses som någon heltäckande uppräkningslista, och det finns säkerligen fler aktörer som hade kunnat tillföra perspektiv på dessa frågor.

Jag har gjort tio längre intervjuer med enskilda yrkesutövare. Flertalet av dessa har varit personliga möten, medan ett par har varit telefonintervjuer. Samtalen har berört de enskilda individernas erfarenheter av situationen i branschen. Jag har inte spelat in intervjuerna. Detta val beror framförallt på att intervjuerna inte har använts för att söka svar, utan för att finna frågorna. Jag har alltså använt informationen i intervjumaterialet för att kunna teckna huvuddragen i ett stort frågekomplex. En annan orsak till valet är att inspelade intervjuer är mer tidskrävande att bearbeta och att bandspelaren i viss grad påverkar samtalet. Jag är medveten om att flera nyanser i berättelserna därmed har gått förlorade.

Urvalet ger inte en komplett bild av erfarenheter i branschen, vilket heller inte har varit syftet i detta skede. Däremot har intervjuerna synliggjort en mängd frågor om etableringsvägar, vilka hinder som har upplevts på vägen, konkreta

konfliktsituationer som de enskilda utövarna menar beror på deras etniska bakgrund, samt inställningar till facket, arbetsförmedlingen och andra institutionella aktörer i kulturlivet. Urvalet av de enskilda intervjuerna har gjorts med tanke på ålder, kön, kulturbransch, etnisk bakgrund och grad av etablering i yrkeslivet. Utöver dessa kriterier är urvalet relativt subjektivt, dvs. jag har på olika sätt fått kontakter med personer på vägen som har velat berätta om sina erfarenheter. Det är individerna och alla nyanser i de enskilda berättelserna jag i huvudsak har varit intresserad av och har alltså inte betraktat intervjupersonerna som representanter för olika grupper eller perspektiv.

Jag har intervjuat en 80-årig kvinna, judisk flykting från Österrrike, som är yrkesutbildad konsertpianist och kom till Sverige på 1930-talet. Denna intervju har givit en bild av en invandrad konstmusikers erfarenheter ur ett långt perspektiv. Ett samtal med en fransk-spansk man i 50-årsåldern, musiker och skådespelare, som flyttade till Sverige på 1970-talet och som är väletablerad i den svenska teatervärlden, har givit en bild av förändringar i etableringsmöjligheter för en invandrad skådespelare under en 20-årsperiod. Jag har också talat med en 25-årig svensk kvinna med afrikanskt påbrå, som är yrkesutbildad skådespelare i Sverige, för att höra hur en skådespelare med utländskt utseende uppfattar etableringsmöjligheter i teaterbranschen. Uppfattningar om skillnader i arbetstraditioner och berättelsen om alternativa etableringsvägar, har jag fått genom en intervju med en man runt 45 år gammal, politisk flykting från Iran under det sena 80-talet, med bred erfarenhet av kulturlivet inom teater- och filmbranschen i sitt forna hemland. Jag har intervjuat en kvinna från Turkiet i 35-årsåldern, journalist och tidigare chefredaktör, som flyttade till Sverige på grund av giftermål i början av 1990-talet och som ger ut en egen tidning på modersmålet, för att höra erfarenheter av vilka hinder som finns inom medier på andra språk i Sverige. Som jämförelse med hur det kan vara inom svenskspråkiga medier för invandrade journalister har jag talat med en man i 35-årsåldern från Irak, med journalistutbildning från Östeuropa, som kom till Sverige i början av 1990-talet och som har etablerat sig som frilansare med svenska som arbetspråk. En intervju med en man från Senegal i 40-årsåldern, kulturarrangör med egen kulturförening, som flyttade till Sverige under det tidiga 1990-talet, har givit en berättelse om bemötande och väg in i kulturbranschen under 90-talet. Jag har intervjuat en amerikansk kvinna i 50-årsåldern, bildkonstnär och konstprofessor utbildad i USA och verksam i Sverige sedan 1970-talet, för att höra en uppfattning om hur konstvärlden har utvecklats under ett par decennier. En intervju med en man från Jugoslavien i 40-årsåldern med bildkonstnärsutbildning från det forna hemlandet, som flyttade hit under 1980-talet, har givit en berättelse om liknande erfarenheter. Slutligen har jag talat med en kvinna i 25-årsåldern från Pakistan, uppvuxen i Sverige men utbildad bildkonstnär från högskolan i Pakistan för att höra yrkeserfarenheter från en bildkonstnär med utländsk bakgrund som har levt större delen av sitt liv i Sverige.

Jag har valt att inte namnge de enskilda intervjupersonerna i rapporten. Detta val gjorde jag redan före intervjutillfällena. Jag förklarade för intervjupersonerna hur jag skulle använda intervjuerna och att jag inte behövde nämna dem vid namn i rapporten. Somliga hade dock inte haft något emot att stå med eget namn, men jag har konsekvent hållit fast vid anonymiteten. Jag medger att de ingående beskrivningarna av intervjupersonerna möjliggör en identifikation. Då ingen har krävt full anonymitet ser jag inte detta som ett problem. Det bör tilläggas att många av representanterna för olika institutioner inom kulturlivet, som själva har utländsk bakgrund (och som är namngivna eftersom de har intervjuats som representanter för en institution), också har berättat om egna erfarenheter och upplevelser, vilket gör att jag har fått höra fler individuella röster än från den ovanstående skaran intervjuade.

1.7 Forskningsöversikt

Som Johan M. Sanne har visat finns det relativt lite forskning om kulturarbetets villkor i Sverige.⁷ Det finns inte heller någon omfattande forskning om invandrarens villkor på kultur- och mediarbetsmarknaden. Utan att göra anspråk på att teckna en heltäckande forskningsöversikt nedan, vill jag nämna två forskningsinriktningar som har varit mig behjälpliga: forskning om etnicitet och konstnärlig verksamhet samt forskning om invandrare på arbetsmarknaden och etniska relationer i arbetslivet.

Det finns både svensk och internationell forskning om relationen mellan etnicitet och kulturskapande. Folklivsforskaren Owe Ronström har skrivit om musikens och dansens betydelse för skapandet av en gemenskap hos olika invandrargrupper men också hur etnicitet kan gestaltas genom kulturuttryck såsom musik och dans. Dessa gestaltningar är inte alltid kopplade till ett etniskt/kulturellt ursprung. Ronström visar hur kulturuttryck från andra länder omskapas till något nytt och laddas med andra betydelser (både av den utövande gruppen och den tolkande omvärlden: publiken, medierna och kulturlivet) än vad dansen och musiken har i hemländerna.⁸ Trots att Ronström inte direkt berör kulturarbete på professionell basis, är forskningen betydelsefull för förståelsen av hur konstnärliga uttryck från andra kulturella världar värderas, tolkas och insorteras i svenskt kulturliv.

⁷ Sanne (2000)

⁸ Ronström, Owe. *Att gestalta ett ursprung. En musiketnologisk studie av dansande och musicerande bland Jugoslaver i Stockholm*, Stockholm: Institutet för folklivsforskning, (diss.) (1992), samt "Mångfaldens expressiva former", stencil, Stockholm: Institutet för folklivsforskning (1992), samt "On music and the rhetoric of multiculturalism" i *Ethnicity in Youth Culture*, (red. Cecilia Palmgren, Karin Lövgren och Göran Bolin) Stockholm: Ungdomskultur vid Stockholms universitet (1992)

Kungliga musikaliska akademien har under ett antal år bedrivit forskningsprojektet Musik, Medier, Mångkultur (MMM), under ledning av Dan Lundberg och Krister Malm. Bland projekten kan nämnas Jan Hellbergs rapport ”Musikaliska möten- om musikens plats i det mångkulturella Sverige”, vars delsyfte var att undersöka ”vad som främjar eller försvårar olika etniska musik- kulturers spridning i det svenska samhället”. Rapporten, som delvis bygger på intervjuer med invandrade musiker i Sverige, ger en del upplysningar om arbetsmarknadssituationen för musiker med invandrarbakgrund.⁹

Vad gäller forskning om invandrade bildkonstnärers villkor kan man nämna Ximena Narea vid Lunds universitet, som skriver en avhandling inom ämnet kultursemiotik om anpassningsstrategier hos Latinamerikanska konstnärer i Sverige i förhållande till ett slutet kulturliv som förminskar de latinamerikanska konstnärernas uttryck till ”invandrarkonst”.¹⁰ Konstvetaren Charlotte Bydler vid Uppsala universitet skriver en avhandling om globaliseringens inverkan på samtidskonsten och konstnärerna, utifrån en närstudie av några kulturkritiker (bland andra Homi K. Babha). Bydler forskning ställer uppdelningen ”västerländskt” / ”etniskt” på ända, vilket ger en inkörsport till en nyanserad syn på invandrade bildkonstnärers situation.¹¹

Inom journalistiken har flera studier gjorts med fokus på mediernas representation av invandrare. Ylva Brunos antologi *Mörk magi i vita medier* samlar artiklar som problematiserar ämnet, men som också berör invandrade journalisters villkor. Samma tema har antologin *Invandrare och massmedia. En annorlunda verklighet*, (red. Ann Harrie) som samlar journalisters reflektioner kring frågorna och praktiken ute på redaktionerna.

Ett antal internationella studier kombinerar fokus på hur konstnärliga uttryck från andra delar av världen värderas, med ett fokus på de professionella utövarna. I Fritz Betz studie som bland annat bygger på intervjuer med ett flertal aktörer inom den österrikiska kulturvärlden, diskuteras hur invandrade konstnärer sorteras in under paraplybegrepp såsom ”mångkultur”, ”världskultur” eller ”etno-kultur” vilket gör dem till ett kollektiv av avvikande ”andra”. I studien konstateras också att administrationen av kulturprojekt med invandrade producenter och konstnärer ofta hamnar i en gråzon mellan konstnärlig och social verksamhet.¹² Denna studie ger värdefull kunskap om hur vi kan närma oss fältet i Sverige.

⁹ Hellberg, Jan. *Musikaliska möten – om musikens plats i det mångkulturella Sverige*, Rapport nr 5, forskningsprojektet Musik, Medier, Mångkultur. Kungl. Musikaliska Akademien (1999).

¹⁰ Narea, Ximena. ”Migración y transformación cultural. Artistas latinoamericanos en Suecia.” På www.arthist.lu.se/kultsem/person/migracion1/migracion2/migracion3. (1999)

¹¹ Enligt samtal med Charlotte Bydler.

¹² Betz, Fritz. *Zur Kultur der Anderen. Migration. Kulturkonsum und Multi-kulturelle Integration*, Wien: ICCR (1994), samt sammanfattad diskussion i artikeln ”Cultural Production and the Politics of Identity. On the use of ’Multiculturalism’ in two Austrian Cities” i *Innovation. The European Journal of Social Sciences*, Vol 9, nr 1, (1996).

Utifrån konferenser på temat mångkultur inom konsten, har Royal Tropical Institute i Amsterdam genom redaktören Ria Lavrijsen givit ut ett antal antologier.¹³ Dessa samlar artiklar om det mångkulturella samhällets konstnärskap i många länder, om tolkning av icke-västerländska uttryck och om globaliserings inverkan på konsten. I exemplet från bl.a. Holland och Storbritannien kan man se att förhållningssättet gentemot invandrade kulturarbetare (kulturpolitiskt och i samhällsdebatten) följer liknande utvecklingsmönster i olika länder, där länder med stora befolkningsgrupper från forna kolonier, eller länder med en längre tradition av invandring så att säga "ligger före oss" i utvecklingen. Därigenom kan man lära av diskussionen och de praktiker som har prövats i andra länder, vilket möjliggör en djupare problematisering av de frågor som först kommer upp till ytan i de svenska exemplen.

Vad gäller invandrarnas situation på den svenska arbetsmarknaden finns det både forskning och utredningar att stödja sig på. I den här studien har jag främst intresserat mig för etniska relationer i arbetslivet, dvs. när frågor om etnicitet och kulturella olikheter aktualiseras och hur detta inverkar på enskilda utövares möjligheter till etablering, samt frågor om etnisk diskriminering i arbetslivet och följderna av den nya diskrimineringslagen. Den litteratur jag stödjer mig på redovisas i den löpande texten.

1.8 Teori och begreppsdiskussion

Etnicitet

Begreppet etnicitet används här ur ett konstruktivistiskt och icke-essentialistiskt perspektiv för att beteckna en grups *känsla* av samhörighet utifrån sin etniska eller kulturella bakgrund, *i relation till* en annan grupp som ses som kulturellt avvikande från den egna gruppen. Samhörigheten är dels kulturell; gruppen upplever sig till exempel ha värdegemenskap och koder för uppförande som för dem samman till ett "vi". Dels är den strukturell, vilket betyder att det finns objektiva materiella grunder för gemensam organisering.¹⁴ Etnicitet är alltså alltid relaterat till ett yttre sammanhang och skall inte sammanblandas med nationalitet eller "ras". Med begreppet etnicitet följer en uppdelning i "vi och dom", vilket gör att man t.ex. kan tala om svenskar kontra "invandrare". Etniciteten kan också vara tillskriven en person eller en grupp utifrån, utan att från början något att

¹³ Lavrijsen, Ria. (red.) *Cultural Diversity in the Arts. Art, art policies and the facelift of Europe*. Amsterdam: Royal Tropical Institute, (1993), samt Ria Lavrijsen (red.) *Global Encounters in the World of Art. Collisions of tradition and modernity*. Amsterdam: Royal Tropical Institute, (1998).

¹⁴ Björn Horgby, "Diskurs, mentalitet och konstruktion av främlingskap" i *Boja eller befrielse? Etnicitetsforskningens inriktning och konsekvenser*. Red. Karl-Olov Arnstberg, Mångkulturellt centrum: Botkyrka (1996), sid.48-57 (Efter Alexandra Ålund)

göra med den egna samhörighetskänslan. Den tillskrivna etniciteten kan dock skapa just denna samhörighet.¹⁵

Etnicitet är också verksam på individnivå som *en av många* identiteter hos enskilda aktörer. Också här aktualiseras etnisk identitet i relation till något annat. Svenska respektive afrikanska journalister blir kanske mer svenskar och afrikaner än journalister på en redaktion *i vissa situationer* när olikheter i yrkestradition eller arbetsmönster aktualiseras. Etniciteten aktualiseras i en speciell situation. Den tar sig konkreta uttryck i handlingsmönster och strategier hos enskilda aktörer. Att använda etnicitetsbegreppet möjliggör således en analys av vad som händer i mötet mellan olika traditioner, individer och värdesystem och hur mötena aktiverar etniska strategier. En sådan strategi skulle vara att benämna ett visst handlande eller uttryckssätt som ”osvenskt” eller ”utländskt”, vilket förklarar avvikelser från ”det svenska”.

Vad gäller etniciteten i kulturlivet kan man belysa två aspekter: det ena är problem relaterade till det ”invandrade” eller ”icke-svenska” dvs. allt det som upplevs som avvikande från svenskheten i kulturlivet (vilket därmed ofta blir en kollektiv ”invandrarproblematik”). Det andra är problem relaterade till en specifikt utländsk kulturbakgrund, t.ex. en utbildning eller en tradition som avviker från den svenska yrkestraditionen, (vilket i huvudsak framträder som en individuell eller grupp-specifik problematik.)

Invandrare

I undersökningen används också begreppet invandrare vars problematik aktualiseras. ”Invandrare” är som bekant ett begrepp som för samman människor ur första och andra generationen med helt olika etnisk och nationell bakgrund och med fundamentalt olika orsaker till migrationen, varför det kan tyckas forskningsmässigt irrelevant. Den politiskt adekvata termen är numera ”person med utländsk bakgrund”. Dock är invandrare ett begrepp som fortfarande används *utifrån* för att definiera en grupp människor (som avvikare eller som objekt för politiska åtgärdsprogram) men också av grupper och individer *själva* för att aktualisera en problematik som enskilda individer möter just till följd av sin bakgrund, vilket därigenom ger dem en gemenskap med andra ”invandrare” med liknande erfarenheter. Dessutom förekommer begreppet i kulturvärlden, i tidskrifter som *Invandrare och minoriteter*, *Invandrarrapport*, och f.d. *Invandrar-tidningen*, men också i kulturföreningar och intresseorganisationer såsom Sveriges Invandrarförfattares förbund.

Med ”invandrade kulturarbetare” avses således inte en homogen grupp, men en grupp som har gemensamma beröringspunkter utifrån sin utländska bakgrund och i relation till det svenska kulturlivet. Jag är naturligtvis medveten om att

¹⁵ Ibid. samt Thomas Hylland Eriksen, *Ethnicity and Nationalism, Anthropological Perspectives*. Pluto Press: London, (1993).

invandrarbegreppet är under diskussion. Många föredrar benämningen ”nya svenskar” på första och andra generationens invandrare, till skillnad från ”etniska svenskar” som benämning på dem som har rötter i Sverige sedan generationer.

Mångfald

Begreppet mångfald användes från början i medievärlden för att belysa vikten av att ha många oberoende medier i samhället som en motrörelse till kommersialisering och ägandekoncentration inom mediesektorn. Under de senaste åren har begreppet börjat användas i politiken och i samhällsdebatten på olika sätt. Man kan urskilja en smalare definition som syftar på etnisk eller kulturell (i betydelsen ”från en annan kultur”) mångfald och en vidare definition som innefattar aspekterna kön, klass, etnisk tillhörighet, sexuell läggning, funktionshinder, religion mm. Den vidare definitionen används framförallt i diskussionen om framtidens arbetsliv och diskriminering av olika grupper på arbetsmarknaden.¹⁶ Mångfaldsbegreppets användning har kritiserats för att begreppet så sällan definieras. Den vidare definitionen har dessutom ifrågasatts för att den riskerar att osynliggöra mönster som är specifika för en av grupperna, till exempel personer med invandrarbakgrund.¹⁷ Begreppet används sparsamt i denna studie, och då endast i de uttalade betydelserna etnisk mångfald, för att beteckna en varierad sammansättning av människor med olika etnisk bakgrund, eller kulturell mångfald för att beteckna en bredd av olika konstnärliga uttryck.

Orientalism

Av vikt när man studerar invandrade konstnärer och journalister är begreppet orientalism som kan beskrivas som ”en lång historia om det som inte är vi”. I västerländsk idétradition finns en långt bakåt i tiden förankrad syn på Orienten som det avvikande och Orientens människor som ”de andra”. Orientalismen har tagit sig två olika uttryck: *det annorlunda*, dvs. allt som inte är Väst: traditionellt, bakåtsträvande, oorganiserat, okristet, odemokratiskt, ojämlikt osv., och *det exotiska*, dvs. en romantiserad bild av Orienten som en sinnlig, äventyrlig sago-värld. Dessa två orientalismer har förankrats och transformerats genom västerländska medier, i allt från reseberättelser och orientaliska motiv i bildkonsten, skönlitteraturen och filmen till nyhetsrapporteringen om ”den övriga världen”.¹⁸

¹⁶ I regeringens tidigare översyn av den svenska invandrapolitiken *Sverige, framtiden och mångfalden* (SOU 1996:55) är mångfaldsbegreppet begränsat till etnisk mångfald. Näringsdepartementets mångfaldsprojekt använder den vidare definitionen. ”Projekt om produktiv mångfald i näringslivet och på arbetsmarknaden” Näringsdepartementet, Bilaga till protokoll N1999/7741/A. (1999) Det finns fler exempel på användning.

¹⁷ Enligt samtal med Charlotte Hyltén-Cavallius, Mångkulturellt centrum och Ana Maria Padilla, Teaterförbundets internationella sektion.

¹⁸ Begreppsdiskussion utifrån Magnus Berg, *Hudud. En essä om populärorientalismens bruksvärde och världsbild*. Stockholm: Carlssons (1998) (Efter Said mfl)

Eftersom de branscher (medier) som här studeras också är bärare och medskapare av den orientalistiska diskursen kan man möjligen uttyda en inneboende konflikt i införandet av vissa icke-svenska kulturuttryck och –traditioner i svenskt kulturliv. Etnisk och kulturell mångfald riskerar att tolkas som det avvikande och marginella eller det exotiska och tillfälliga. Denna diskussion återupptas i den löpande texten.

Kultur

Det finns många olika definitioner på och användningar av begreppet kultur. Två vanliga kulturbegrepp möts tydligt i denna studie: *det estetiska kulturbegreppet* dvs. kultur som konstnärlig (skapande) verksamhet (exempelvis teater eller bildkonst) och *det antropologiska kulturbegreppet*, dvs. kultur som ett sätt att leva, med åtföljande värderingar och koder för uppförande (exempelvis föreställningen att människor ”har olika kulturer”). Det antropologiska kulturbegreppet kan användas i flera betydelser, t.ex. *kultur som arbetsorganisatorisk term* inom ett fält såsom teatern eller musiklivet. Därtill kan man tala om den interna kulturen på en viss arbetsplats. (Man kan naturligtvis diskutera om inte det estetiska kulturbegreppet bör ses som en del av det antropologiska). Jag tycker mig ha märkt en tendens till sammanblandning av de två kulturbegreppen och kommer att uppmärksamma de fall av sammanblandning som är betydelsefulla för frågan om invandrade kulturarbetare.

2. Frågan om etnisk mångfald i kulturlivet: ideologi och praktik inom politiken

Det är av vikt att redovisa vilka ideologier och praktiker som är i omlopp i politiken i fråga om personer med utländsk bakgrund, eftersom dessa inverkar på möjligheterna till etablering. I det följande kommer jag att redovisa hur frågan har behandlats inom kulturpolitiken, arbetsmarknadspolitiken samt inom bidragsgivande instanser. (Hur frågan diskuteras inom branscherna och fackförbunden diskuteras i kapitel 3.)

2.1 Den statliga kulturpolitiken – mainstreaming eller särbehandling?

Mål för en nationell kulturpolitik:

1. Värna yttrandefriheten och skapa reella förutsättningar för alla att använda den
2. Verka för att alla får möjlighet till delaktighet i kulturlivet och till kulturupplevelser samt till eget skapande
3. Främja kulturell mångfald, konstnärlig förnyelse och kvalitet och därigenom motverka kommersialismens negativa verkningar
4. Ge kulturen förutsättningar att vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft i samhället
5. Bevara och bruka kulturarvet
6. Främja bildningssträvanden
7. Främja internationellt kulturutbyte och möten mellan olika kulturer inom landet

(Kulturutskottets betänkande 1996/97:KrU1, s. 41)

I de kulturpolitiska målformuleringarna kan man uttyda tre punkter som tydligt relaterar till frågan om invandrade kulturarbetare: att verka för att alla får möjlighet till delaktighet och eget skapande, att främja kulturell mångfald samt att främja möten mellan olika kulturer i landet.¹⁹ Dessa formuleringar är relativt vaga. Begreppet kulturell mångfald används till exempel inte i betydelsen etnisk mångfald, utan snarare för att beteckna konstnärlig variation:

¹⁹ Naturligtvis relaterar alla mål i förlängningen till frågan om den invandrade befolkningens deltagande och position i kulturlivet.

Kulturell mångfald är en förutsättning för ett rikare kulturliv. Genom att undanröja hinder för skapande och stödja och stimulera kulturutövare över ett brett fält skall kulturpolitiken verka för mångfald.²⁰

Allas möjligheter till delaktighet i kulturlivet och eget skapande anknyter till frågan om vilka kulturuttryck som får synas i svenskt kulturliv och därmed också till invandrade kulturarbetares situation. Formuleringen ”möten mellan olika kulturer inom landet” kan tolkas både som ett möte mellan olika etniska grupper (integrationsaspekten) och som ett möte mellan olika konstnärliga traditioner inom landet (kulturell mångfald). På kulturdepartementet menar man att frågan om integration i kulturlivet är i hög grad aktuell just nu och att det finns en generell ambition att öka deltagandet bland invandrare både som producenter och konsumenter. Problemet, menar departementsrådet Göran Blomberg, ligger i att stödja invandrade konstnärer utan att peka ut dem som invandrare, vilket är en komplicerad fråga.²¹

Man kan konstatera att det finns ett fokus på mainstreaming, eller likabehandling inom kulturpolitiken. Frågor om ”etnisk mångfald” skall alltså integreras på alla nivåer i kulturinstitutionerna i stället för att ligga inom en särskild avdelning. Till skillnad från 1974 års kulturpolitik, som identifierade invandrare som en eftersatt grupp med speciella behov inom kulturlivet, har frågan genom 1996 års kulturproposition således tagit en annan vändning. Nu betonas att invandrare inte är en homogen grupp och stöden skall därför inte riktas till grupper eller individer för att de är invandrare. Invandrade konstnärer skall bedömas på samma grunder som konstnärer med svensk bakgrund och utgångspunkten är kravet på kvalitet. Däremot betonas det att det på institutionell nivå kan behövas insatser för invandrade kulturarbetare. Något paradoxalt lyfts etniska och språkliga minoriteter också fram som en eftersatt grupp vars deltagande i kulturlivet skall ges särskild belysning.²²

Charles Taylor har diskuterat hur dessa två former av politik, likabehandlingspolitiken och särbehandlingspolitiken, som båda har sin grund i föreställningen om lika respekt, alltid hamnar i konflikt med varandra. Den förra kritiserar för ”särartsblindhet”, dvs. att den förnekar identiteten och tvingar in människor i samma form som på ytan är neutral, men som egentligen speglar en enda hegemonisk kultur. Den senare kritiserar för att kränka principen om ickediskriminering.²³

Den svenska kulturpolitiken tycks även den pendla mellan dessa två former i frågan om etnisk mångfald. Man bör studera huruvida det finns ett glapp mellan

²⁰ ”Mångfaldsmålet”, Kulturpropositionen 1996/7:3, s.29.

²¹ Samtal med Göran Blomberg, departementsråd Kulturdepartementet 000308.

²² Kulturpolitikens inriktning (SOU 1995:84), s. 181 samt Kulturpropositionen 1996/97:3, s. 23 och s. 218.

²³ Taylor, Charles. *Det mångkulturella samhället och erkännandets politik*. Göteborg: Daidalos (1994) s.46-51.

politiska målformuleringar och hur de genomförs i praktiken. Problematiken kring detta fokusskifte, dvs. övergången från särbehandling till mainstreaming i frågan om etnisk mångfald i kulturlivet, har diskuterats internationellt. I den nederländska kulturpolitiken lämnades de speciella stöden till invandrade konstnärer under början av 1990-talet, vilket har orsakat ett visst problem:

At present, the government's subsidy policies are aimed at integration and all artist seeking a grant are subject to the same assessment procedures, irrespective of their cultural background. These government policies presuppose that art institutions and art schools are capable of developing new creative and innovative policies and syllables to cater for culturally diverse arts and artists who, with or without a personal bond with non-Western cultures, now form part of a European culture and present art scene.²⁴

Samma fråga är aktuell i det svenska fallet. Hur har de svenska kulturinstitutionerna förberetts inför situationen? Är frågan under diskussion? Finns det en medvetenhet om att det krävs handlingsprogram för etnisk mångfald inom kulturlivet, vilket internationella erfarenheter har visat?

Ett svar inom svensk kulturpolitik är Forum för världskultur, en kommitté tillsatt av regeringen. Uppdraget är att främja konstnärlig och kulturell mångfald i Sverige och ge plats åt kulturyttringar från länder och miljöer vilkas kultur vanligtvis inte ges plats i det svenska kulturlivet. Forum stimulerar och samordnar verksamhet inom existerande institutioner och organisationer, och genomför egna projekt med fokus på tväretniska och tvärkulturella uttryck. En viktig del av uppdraget är att utveckla ett samarbete mellan kulturinstitutioner, föreningar och kommuner och på sikt upprätta förslag till ett kulturpolitiskt handlingsprogram för kulturell mångfald.²⁵ Kommitténs uppdrag sträcker sig till slutet av år 2000, men i delbetänkandet framlagt i februari 2000, konstateras det att Forum för världskulturs arbete kräver längre tid och bör fortsätta tills det världskulturella perspektivet når en position som ingår som en naturlig del i institutionernas och myndigheternas verksamhet och uppdrag.²⁶ Målet är således att Forum för världskultur som en separat verksamhet inte ska behövas, men trots detta behövs det under en övergångsperiod.²⁷

En annan idé i omlopp inom kulturpolitiken (såväl som inom kulturlivet i stort) är att konsten alltid har varit öppen för kulturella utbyten och att denna bransch därför kan medverka till att bygga broar mellan svenskar och invandrare. Kulturprojekt med ”invandrarfokus” kan vara värda att stödja på grund av deras

²⁴ Lavrijsen Ria. ”Introduction” i Lavrijsen (1993), s.9.

²⁵ SOU 2000:15, *Forum för världskultur. Delbetänkande av Kommittén Forum för världskultur*. Kulturdepartementet, s.13-17.

²⁶ Ibid. s. 43-44.

²⁷ Samtal med Björn Westeson, Forum för världskultur 000307.

betydelse i integrationsprocessen och för att motverka främlingsfientlighet och rasism.²⁸ Att kultur (som skapande verksamhet) och integration (som införlivande av olika kulturer eller sätt att leva i det svenska samhället) är sammankopplade i svensk politik tydliggörs bland annat genom att integrationsfrågorna ligger under kulturdepartementet.²⁹ Jag pekar ut denna tendens för att väcka frågan om projekt med invandrade kulturskapare i sig förväntas vara integrationsprojekt eller ha specifikt sociala syften. Denna diskussion tas åter upp i kapitel 4.

2.2 Arbetsmarknadspolitiken och lagen mot etnisk diskriminering

I utredningen *Arbete åt konstnärer* (SOU 1997:183) konstaterade utredaren Anders Forsman att det fanns ett glapp mellan de arbetsmarknadspolitiska och de kulturpolitiska målen. Kulturpolitikens krav på mångfald, konstnärlig förnyelse och kvalitet hamnade i konflikt med de arbetsmarknadspolitiska målen som var att främja en anpassning av arbetskraften till arbetsmarkandens behov, menade Forsman. Hans slutsats var att en begränsning av målgruppen för arbetsmarknadspolitiken inom konstnärsområdet var nödvändig.³⁰

AMS har som en konsekvens av denna utredning fått hårdare krav för avgränsning av kulturarbetsmarknaden under det sena 1990-talet. Detta innebär i praktiken att kultur- och mediaarbetsförmedlingarna inte får bidra till nyetablering inom kulturområdet.³¹ Stöd i form av arbetsmarknadspolitiska åtgärder (t.ex. utbildningar) får således bara utgå till redan etablerade konstnärer och journalister. Begränsningen av kulturarbetsmarknaden kan naturligtvis påverka situationen för invandrade kulturarbetare, speciellt dem som inte lyckats ta sig in på arbetsmarknaden i Sverige överhuvudtaget, vilket är en fråga som borde undersökas vidare. Flera i branschen beskriver arbetsförmedlingarnas krav som ett moment 22 för personer med invandrarbakgrund.³² Arbetsförmedlarnas attityder gentemot invandrade arbetssökande är i allmänhet av stor betydelse.³³ Kulturarbetsförmedlingarna förmedlar dock väldigt sällan arbeten utan hjälper till med vidareutbildningar som skall öka möjligheterna till anställning.

²⁸ T.ex. *Konsten att motverka främlingsfientlighet och rasism*. Rapport från Statens kulturråd (1994:3).

²⁹ Utan att gå längre in på denna diskussion vill jag mena att var frågorna hamnar är avgörande för vilken status de får och hur de tolkas. Jämställdhetsfrågor tillhör som exempel Näringsdepartementets ansvarsområden.

³⁰ SOU 1997:183 *Arbete åt konstnärer* (Utredare Anders Forsman.)

³¹ Fastställande av avgränsningskriterier för arbetsmarknadspolitiska åtgärder på kulturarbetsmarknaden. Bilaga till regeringsbeslut N1999/3743/8. Samt samtal med Anna Santesson AMS 000203.

³² Säfvenberg, Nike Linn. ”Den mångkulturella scenen” i *Korsdrag. Det mångkulturella nätverkets tidning*. 2/2000. (Att Af Kultur och Media ofta har hårdare kriterier än fackförbunden har påtalats av flera fackliga representanter.)

³³ Franzén. Elsie C, *Invandring och arbetslöshet*. Lund: Studentlitteratur (1997), s 30-31.

De olika kulturarbetsförmedlingarna har olika policy vad gäller invandrade kulturarbetare. Medan man i Stockholm inte speciellt tar hänsyn till invandrade arbetssökande inom kultur och media, har man i Göteborg en särskild förmedlare som möter människor med invandrarbakgrund. Arbetsförmedlingarna i Göteborg och Malmö har var för sig medverkat i inventeringsprojekt av de invandrade kulturskaparna i städerna. Syftet med båda projekten har i första hand varit att synliggöra en del av kulturlivet som har svårare att få utrymme.³⁴

I maj 1999 kom en ny lag om åtgärder mot etnisk diskriminering i arbetslivet. Denna lag förändrar radikalt frågan om ansvaret för att etnisk diskriminering skall motverkas på arbetsplatserna och vid rekrytering. Det åligger nu arbetsgivaren att aktivt verka för etnisk mångfald och att tillsammans med arbetstagarna motverka diskriminering. En viktig aspekt av lagen är att den förbjuder indirekt diskriminering genom att förbjuda de praktiker som betraktas som neutrala men som ändå utesluter människor på grund av deras etniska bakgrund.³⁵ Denna lag gäller naturligtvis också inom kultur- och mediebranschen, vilket väcker frågan om vilka praktiker som anses neutrala och hur det påverkar den etniska mångfalden.

2.3 Bidragsgivare inom kulturlivet

Kulturlivet i Sverige finansieras till viss del av offentliga medel och bidrag till grupper och organisationer såväl som till enskilda utövare. Hur diskuteras frågan inom några statliga bidragsgivande instanser? Här är det viktigt att påpeka att bidrag till kulturverksamhet utgår till såväl professionella som amatörbaserade projekt och att det ibland är svårt att dra en skiljelinje dem emellan.

Statens kulturråd, som har ansvar för uppföljningen av den statliga kulturpolitiken ger bland annat bidrag till regionala teatrar och orkestrar, till fria dans- teater- och musikgrupper, samt litteraturstöd och stöd till kulturtidskrifter. Kulturrådet agerar naturligtvis i enlighet med de kulturpolitiska direktiven vilket innebär att man inte tar särskild hänsyn till projektansökningar från invandrar- föreningar, utan bedömer alla ansökningar utifrån projektens kvalitet. Däremot har kulturrådet också i uppdrag att verka för vidgat deltagande i kulturlivet vilket bland annat omfattar ett fokus på etnisk mångfald.³⁶

³⁴ *Internationella kulturskapare i Göteborg*. Af Kultur Media. Göteborg (1995). Samt *Här presenteras 158 kulturarbetare i Malmö*. Red. Jonas Doll, Rosa Petrovic Holmberg och Ahmad Momeni. Malmö: Arbetsförmedlingen Kultur, Invandrarförvaltningen Malmö stad, Kultur Malmö. (1997). Samt samtal med Orlando Pionero, Af Kultur Malmö och Hoda Rizk Af Media i Göteborg.

³⁵ Lagen om åtgärder mot etnisk diskriminering i arbetslivet. SFS 1999:130, Kulturdepartementet.

³⁶ Samtal med Stefan Holmström och Ann-Cathrine Nilsson, Statens kulturråd. Samt www.kur.se.

Konstnärsnämnden har ansvar för de enskilda bidragen till konstnärer verksamma inom ord- ton- bild- och scenområdet. Nämnden har en policy att inte särbehandla ansökningar från personer med invandrarbakgrund. Däremot är man medveten om att det finns en viss problematik i relation till mainstreamingpolitiken, som bland annat har att göra med bedömningen av konstnärlig kvalitet i de konstnärliga uttryck man inte är van vid. De som behandlar ansökningarna är själva konstnärer som ställer upp vid sidan av sin egen verksamhet och det går inte att ålägga dem större bedömarkskrav än vad de redan har, menar kanslichefen Nils Johansson. En annan fråga gäller hur väl spridda kunskaperna är bland invandrade konstnärer om möjligheter att söka bidrag hos nämnden. Frågan om de invandrade konstnärerna har tagits upp till diskussion vid ett flertal tillfällen. Oviljan att särbehandla konstnärer med utländsk bakgrund gör att man inte har velat ta med uppgift om etnisk härkomst i ansökningsformulären. Konstnärsnämnden har dock gjort vad Johansson kallar ”en smutsig undersökning”, dvs. gått igenom beviljade ansökningar och utifrån namnen på personerna kunnat se att konstnärer med utländska namn finns representerade och att det vid en första anblick ser relativt bra ut. Det tycks dock vara svårare för scen- och bildkonstnärer än inom musiken, menar Nils Johansson. Konstnärsnämnden välkomnar en mer djuplodande undersökning av bidragstilldelningen.³⁷

Statens konstråd har ansvar för offentlig utsmyckning i byggnader som innehåller statlig verksamhet och ger därmed uppdrag till bildkonstnärer. Rådet har inte särskilt diskuterat frågan om etnisk mångfald bland uppdragstagarna, men har däremot plikt att redovisa hur spridningen av konst i offentliga miljöer kommer eftersatta grupper till del, vilket bland annat omfattar etniska minoriteter.³⁸ I årsredovisningen för 1999 presenteras ett 40-tal anlitade konstnärer och om man, såsom Konstnärsnämnden gjorde, studerar namnen, framkommer att de allra flesta verkar ha helsvensk bakgrund. Detta är naturligtvis bara en iakttagelse, men ger en indikation om att det kan vara värt att diskutera frågan vidare.³⁹

Integrationsverket delar ut bidrag till projekt som syftar till att främja integrationsprocesserna eller till att förebygga och motverka främlingsfientlighet, rasism och diskriminering. Ansökningar kan göras av föreningar, organisationer, religiösa sammanslutningar, nätverk av folkrörelser och andra aktörer samt stiftelser, men inte av enskilda. En del av alla projektansökningar rör kulturprojekt, bl.a. teaterprojekt, musikprojekt och utställningsprojekt. Projekten måste redovisa deras långsiktiga integrationsfrämjande effekter. Från och med i år sker ansökningen om bidrag i två led, en första idéanmälan och därefter en fullständig ansökan. Detta är ett sätt att ta tillvara de goda idéer som ibland stupar på att

³⁷ Samtal med Nils Johansson, Kanslichef, Konstnärsnämnden. 000308.

³⁸ Samtal med Ann-Sofi Noring, Informationschef Statens Konstråd 000308.

³⁹ Statens konstråd årsredovisning 1999, s.13-16.

ansökningsformalia kan vara språkligt och formmässigt krångliga. Det är integrationsverkets avsikt att hjälpa sökanden som har dessa svårigheter, att formulera den fullständiga ansökan. Det nya förfarandet är tänkt att förbättra bland annat för invandrarföreningar.⁴⁰

Stiftelsen framtidens kultur, en fond sprungen ur de avvecklade löntagarfonderna, fördelar bidrag till långsiktiga och nyskapande projekt inom kulturlivet. I deras uppdrag ingick till en början att speciellt beakta projektansökningar som hade att göra med invandrares ökade deltagande i kulturlivet. Istället betonas nu betydelsen av att stödja projekt som har barn och ungdomar som deltagare och målgrupp, framförallt projekt som närmar kulturinstitutionerna och skolorna till varandra. Även Stiftelsen framtidens kultur betonar att det stora problemet är huruvida kunskapen om att stiftelsen finns och att det går att söka bidrag, är spridd bland personer med invandrarbakgrund i olika kultur-föreningar.⁴¹

Slutligen kan man nämna *studieförbunden* som inte är bidragsgivande instanser i vanlig mening men som är en stor finansiär och arrangör av kulturprojekt inom ramen för folkbildningen. Ett mål inom folkbildningen är att nå utbildningsmässigt, socialt eller kulturellt eftersatta grupper. Personer med invandrarbakgrund är en av flera särskilt viktiga målgrupper. Huruvida mångfaldsmålet uppfylls inom folkbildningen undersöks i dagarna av Lisbeth Ericsson vid Linköpings universitet.⁴²

Utöver de uppräknade instanserna ovan utgår kulturbidrag från andra organisationer samt från *kommuner* och *landsting*. Det har dock inte varit möjligt att gå igenom allas policy vad gäller bidragstilldelning.

⁴⁰ Samtal med Mona Hallström, Adèle Ennab och Qaiser Mahmood, Integrationsverket 000212.

⁴¹ Samtal med Jonas Andersson, Stiftelsen Framtidens Kultur 000307.

⁴² Förordning för folkbildningen (1991:977 inkl ändringar genom SFS 1998:973 §2) samt samtal med Ann-Christine Utterström, Folkbildningsrådet 000511.

3. Situationen för invandrade kulturarbetare inom teatern, musiklivet, bildkonsten och journalistiken

Detta kapitel utgår från samtal med olika aktörer, främst från de enskilda invandrade kultur- och mediearbetarnas berättelser och handlar om vilka föreställningar och erfarenheter som finns om hur situationen är inom de fyra utvalda branscherna. I berättelserna om vägen in i branschen, eventuella hinder för etablering och alternativa strategier synliggörs generella och individuella mönster som leder vidare till ett antal centrala frågeställningar.

Invandrade kulturarbetares eventuella svårigheter måste förstås mot bakgrund av arbetsförhållanden och etableringsvägar i branschen. Ett begrepp som därmed måste synas i sömmarna är etablering. Inom samtliga undersökta branscher är etablering en lång process som i många fall påbörjas redan under utbildningen. Där skaffas kontakter med andra elever, med lärare och med institutionerna (teatrar, enskilda regissörer, musikarrangörer, gallerister, redaktioner) under praktikperioder och i olika studentprojekt. Att vara etablerad i kulturvärlden är, såvitt jag har kunnat se, kopplat både till att vara yrkesverksam och ha för avsikt att ha sin huvudsakliga försörjning inom branschen, samt till att ha rätt kontaktnät. Denna definition går ibland stick i stäv med andra definitioner, t.ex. arbetsförmedlingens, som har längre försörjning inom branschen som kriterium för etablering.⁴³ När man tittar på invandrade kulturarbetares ”etablering” är det av vikt att använda det vidare begreppet och studera en process inom vilken egna initiativ och strategier såväl som yttre bemötande, förutsättningar och attityder spelar en avgörande roll. Därav finns inte en klar gräns mellan etablerad och icke-etablerad, utan olika *grader* av etablering.

I det följande kommer jag att redovisa situationen i de fyra branscherna utifrån de aspekter som brukar betecknas som hinder för, eller diskriminering mot invandrare på arbetsmarknaden, dvs. det svenska språket, utseende, sociala faktorer (koder för uppförande, kontaktnät etc.), yrkestradition samt utbildningen. Eftersom branscherna är olika till sin karaktär tillkommer andra yrkes- eller branschspecifika aspekter. Som en sammanfattning följer en diskussion om de identifierade hindren för etablering. Men först redogörs i korthet för hur arbetssituationen är i branscherna samt fackförbundens roll och hållning i mångfaldsfrågorna.

⁴³ Se not 31.

3.1 Teater

Teaterbranschen kännetecknas av hög arbetslöshet (i perioder), projektanställningar och osäkra arbetsförhållanden. Vägen in i branschen för skådespelare går ofta via kontakter från tidigare uppdrag eller från utbildningen. Andra vägar är Artistkatalogen, en förmedlingstjänst på nätet i Teaterförbundets regi samt olika rollbesättningsbyråer, agenter och auditions.

95 procent av alla yrkesverksamma inom teaterbranschen är medlemmar i Teaterförbundet och de flesta söker in så fort de kan.⁴⁴ Medlemskap är således ett tecken på etablering och möjligen också ett tecken på tillhörighet inom branschen. Förbundet har nära 7000 medlemmar, varav ca 2500 är skådespelare eller regissörer. Reglerna för medlemskap är relativt högt ställda. För artister (skådespelare, sångare, dansare, skådeartister) innebär det att man ska ha genomgått statlig scenskola eller annan av förbundet godkänd motsvarande utbildning, eller ha avtalsenlig anställning *och* ha försörjt sig avtalsenligt inom området i minst 12 månader.⁴⁵

För skådespelare med utländsk bakgrund innebär detta antingen att deras internationella utbildning (såvida de är utbildade utomlands) blir giltigförklarad av förbundet, eller att de har lyckats etablera sig i branschen under en längre period. Att man har haft rätt kontakter eller turen att träffa folk som uppmärksammar en och ger sitt stöd, har varit viktigt för de invandrade skådespelare jag har talat med, men det är mycket som talar för att situationen är likadan för etniska svenskar.

Teaterförbundet har aldrig drivit något enskilt fall om etnisk diskriminering och har i dagsläget inget eget handlingsprogram för mångfald.⁴⁶ Däremot finns det röster inom förbundet som menar att invandrade skådespelare är diskriminerade inom teaterlivet i Sverige. De startade den Internationella sektionen (IS) inom förbundets mälardalsregion 1997. IS samlar både skådespelare med utländsk bakgrund och svenska skådespelare med utbildning från andra länder, eftersom det finns paralleller mellan de problem som möter de båda grupperna. Det handlar alltså inte bara om en ”invandrarproblematik”, utan också om värderingen av utländsk utbildning överlag. Den internationella sektionen menar att Teaterförbundet hittills inte har tagit frågan om olika villkor och diskriminering i branschen på allvar. Det finns en omedvetenhet om vad frågan handlar

⁴⁴ Enligt förbundets egen uppskattning. Samtal med Anna Carlson, vice ordförande Teaterförbundet 000131.

⁴⁵ Sökanden skall antingen ha anställning om 6 månader och de tidigare sex månaderna ha försörjt sig avtalsenligt *eller* ha anställning och ha försörjt sig avtalsenligt under sammanlagt 12 månader.

⁴⁶ Enligt samtal med Anna Carlson, 000131. Däremot tog Teaterförbundet ställning för att konstnärliga höskolor och kulturinstitutioner skulle åläggas att utarbeta handlingsprogram för kulturell mångfald, enligt ”Teaterförbundets synpunkter på betänkandet ’Sverige, framtiden och mångfalden’ (SOU 1996:55)”. Synpunkter utarbetade av Astrid Assefa 1996.

om, menar Ana Maria Padilla från sektionens sammankallande grupp. Till exempel nämns inte etnisk mångfald överhuvudtaget i Teaterförbundets *Manifest för den fria scenkonstens utveckling*, påpekar hon.⁴⁷

Språk

Det svenska språkets betydelse är kanske den vanligaste frågan som hamnar i fokus vad gäller invandrade skådespelares möjligheter. De flesta jag har talat med tycker att det är självklart att man måste kunna tala svenska om man vill ta sig in på svenska teatrar och att detta kräver en extra ansträngning från varje enskild skådespelare med utländsk bakgrund. Däremot måste svenska teatrar och regissörer acceptera att det förekommer brytningar.⁴⁸ För ett antal år sedan var skåningar och norrlänningar tvungna att arbeta bort sin dialekt på svenska teaterscener, nu är det förekomsten av brytning som man är ovan vid, menar Chris Torch, konstnärlig ledare för produktionsgruppen Intercult och initiativtagare till Riksteaterns ”mångkulturella ensemble” Shikasta som fanns mellan 1992–1998.⁴⁹ Att språket kan vara en problematik bör tas på allvar, anser de flesta, men det får inte bli ett svepskäl till varför så få invandrade skådespelare blir synliga på de stora teatrarna. Vissa anser att målet är att det avvikande i språket, t.ex. en utländsk brytning, inte ska begränsa skådespelaren alls när det gäller roller. En skådespelare med utländsk bakgrund ska alltså okommenterat kunna spela en traditionell roll på svenska teatrar, menar man.⁵⁰

Utseende

Vad som är diskriminering inom branschen är en komplicerad fråga eftersom utseende är viktigt vid rollbesättning. Teaterförbundets ”Artistkatalogen” på Internet är en tjänst där arbetsgivare kan söka skådespelare (och andra yrkeskategorier som förbundet representerar). Sökfunktionen vad gäller just skådespelare utgår från fysiken. Man söker alltså en passande skådespelare för en roll genom att välja hårfärg, ögonfärg och ”ursprung”. Ursprungsbeteckningen är endast kopplad till utseendet (eller den etniska bakgrunden) och har ingen direkt länk till personens egen historia. Det kan alltså mycket väl vara en person som är

⁴⁷ *Manifest för den fria scenkonstens utveckling*, Teaterförbundet, 24 januari 2000. (Samt samtal med Padilla)

⁴⁸ Problem med svenska språket var en av de vanligaste förklaringarna från svenska teaterchefer om varför det är så få invandrade skådespelare på de svenska scenerna, enligt en rundringning utförd av Dagens Nyheter. Petter Forslund ”Tradition och språket största hindret” *DN*, 991006.

⁴⁹ Samtal med Chris Torch, Intercult, 000216

⁵⁰ Uppfattningen har framkommit i många samtal. Som ett exempel på en sådan rollbesättning kan nämnas Gottsunda teater, där rollen som assessor Brack i *Hedda Gabler* under våren 2000 har spelats av den iranske skådespelaren Masoud Rayegani.

född, uppvuxen och utbildad i Sverige som man hittar under ursprungs-
beteckningen ”afrikansk”.

Utseendet kommer alltid att vara viktigt, men på vilket sätt det styr roll-
besättning och etableringsvillkor tycks i hög grad vara en fråga som ständigt
omförhandlas. Inom den internationella sektionen menar man att den svenska
teatertraditionen är gammaldags vad gäller utseende.⁵¹ I England har man vant
sig att se färgade skådespelare i klassisk engelsk teater, vilket publiken inte
längre finner märkligt. Skådespelarna på scenen speglar hur det engelska
samhället ser ut idag, vilket enligt många är en förutsättning för en levande
teatertradition.⁵² Detta är ett återkommande argument för att vi bör få in fler
invandrade skådespelare på svenska teatrar.⁵³

Hur förhandlingsbart är då utseendet? En svensk svart skådespelerska, född
och uppvuxen i Sverige, berättar att hon under sin elevpraktik spelade rollen som
dotter till två vita skådespelare på en större teater. Hon tyckte själv att det var
ologiskt och tänkte nästan påpeka för regissören att det kunde bli problematiskt
och att publiken kanske inte skulle acceptera denna rollbesättning. Det visade sig
dock inte vara några problem för publiken. Inom teaterns väggar görs en överens-
kommelse mellan publiken och skådespelarna om vad som gäller på scenen.
Trots att man kanske ser en del förändringar vad gäller skådespelarnas utseende
på de svenska scenerna, menar min intervjuperson att teatertraditionen
fortfarande är väldigt konservativ, speciellt vad gäller kvinnoroller. Det är
fortfarande de blonda vackra flickorna som först får uppdrag. Därför ser hon sin
framtid inom skådespelaryrket som oviss. Hon menar att hennes möjligheter att
få jobb är mycket mer begränsade än för svenskar med ett traditionellt svenskt
utseende. Detta tänker hon mycket på när hon planerar sin karriärväg. Till
exempel har hon ingen drömroll som många andra unga skådespelare, t.ex.
Fröken Julie, utan ser sig själv i olika biroller, vilket hon tycker känns lite
sorgligt. Man kan konstatera att de hinder hon upplever har att göra med det
”icke-svenska” i hennes utseende. Hon är svensk i språk, kulturella koder,
utbildning, teatertradition mm. men begränsas ändå av en (tillskriven) annor-
lundahet. Det intressanta i hennes fall är att hon blir ”invandrarskådis” per
definition i vissa situationer, till exempel vid ett tillfälle då hon spelade en tjej
från förorten och fick lägga till en brytning.

Inom tv och filmproduktioner ser situationen annorlunda ut. Det skrivs till
exempel mer nya tv-serier (varav såpor är en genre som har ökat mest under de
senast åren) och det kan därför vara lättare för skådespelare med ett utländskt
utseende att få roller. Den intervjuade skådespelaren menar att det nu är politiskt

⁵¹ Bohman, Magdalena. ”Ta tillvara på utländsk erfarenhet i Sverige” i *AKT* 10/1997, s.6-7

⁵² Dhupa, Venu. ”Storbritanniens repertoar skiftar färg” i *Korsdrag. Det mångkulturella
nätverkets tidning*. Nr1/1999, s. 7-8

⁵³ Bland annat enligt samtal med Chris Torch, Intercult, 000216 samt med Ana Maria Padilla,
Tf Internationella sektionen, 000310

korrekt att ha med till exempel en svart polis i en serie och att det därför kan finnas fler roller för henne i framtiden. Däremot finns inte samma utrymme för förhandlingar mellan publiken och skådespelarna i tv och på film. Denna begränsning vad gäller utseende och filmatiseringar uttrycker Simon Mezher från Musikteatergruppen Oktober:

Jag skulle gärna vilja färga håret blont och göra något totalt annorlunda. Jag tycker att det är synd att jag aldrig kommer att spela i en svensk 50-talsfilm eller i en 1800-talsserie om Sverige. Jag är fascinerad av kostympjäser, men jag vet att det är något jag aldrig kommer att få vara med om, att ha de där kläderna och spela en annan tid.⁵⁴

Min intervjuperson berättar till exempel om en audition där de sökte en ung kvinna till en tv-produktion. Hon ringde till arrangören för att ta reda på om det var någon idé att hon kom dit överhuvudtaget eftersom hon var svart, och fick veta att det inte skulle vara något problem. Väl på plats visade det sig att de sökte en kvinna till ett drama som utspelade sig i skärgården vid förra sekelskiftet. Att överhuvudtaget gå dit var bara slöseri med tid.

Berättelsen ringar in två fenomen: dels frågan om hur begränsande utseendet faktiskt är för en skådespelare (vilket alla vet inom branschen) och att ett utländskt utseende kan vara extra begränsande. Dels förnekandet av just detta. Kanske ville inte arrangören av ovan nämnda audition såra henne genom att säga att hon inte passade för rollen innan hon ens hade fått pröva. Troligen fanns också en ovilja till särbehandling på grund av det utländska utseendet med risk för att bli anklagad för diskriminering. Här kommer ett dilemma in. Samtidigt som diskriminering på grund av etnisk bakgrund är otillåtet enligt svensk lagstiftning, baserar sig hela tilldelningen av roller inom teatern på just ett sådant urval på grund av utseende. En fråga som angränsar till det utländska utseendet är diskussionen om ”invandrarrollerna”:

– De ringde från TV för en sjukhusserie och sa: Jo, vi undrar om du är intresserad av att vara med. Det handlar om en kille som ska ut och skjuta sin syster för att han har hört att hon är ihop med en svensk kille. Han hotar henne med att han ska döda henne och dansa på hennes grav. – Jag blev alldeles stel och tänkte: Driver hon med mig? Hon sa: vi har problem att hitta en person för det. – Jag kan förstå det, sa jag. Jag tänkte över saken och bestämde mig för att säga nej. Jag kan inte ens föreställa mig handlingen och jag känner ingen som skulle vara så brutal.⁵⁵

Simon Mezhers ovilja att spela rollen som beskrivs i citatet ovan handlar troligen om oviljan att medverka till den stereotypisering av ”invandrarna” i samhället

⁵⁴ Betty Skawonius, ”I Södertälje är Bouncers kult”. Intervju med skådespelaren Simon Mezher. DN 000329

⁵⁵ Ibid.

som alla medier (också teatern) bidrar till att upprätthålla. Denna uppfattning är vanlig. När man vänder sig emot rollen som invandrare är det således inte en ovilja att spela en människa med invandrarbakgrund utan vad denna människa får representera, t.ex. en fumlig, hjälplös flykting eller en farlig, våldsbenägen, kriminell invandrare. Invandrare i Sverige saknar nästan helt positiva förebilder på scener och inom film och tv, menar skådespelaren Lamine Dieng. Han anser att det är värre inom scenkonsten än inom det verkliga livet, vad gäller kliché-rollerna, och den uppfattningen är inte ovanlig.⁵⁶

En annan uppfattning som förekommer vad gäller ”invandrarrollerna”, är en kritik mot svensk teaters ointresse för den enskilde individen som den invandrade skådespelaren skall gestalta. Roller skrivs för en invandrare, vilken som helst, och invandrade skådespelare kan därmed spela vilken invandrare som helst. Således blir man per definition ”invandrar-skådis”, vilket kan vara begränsande och förminskande.⁵⁷ Att frågan om diskriminering på grund av etnisk bakgrund kan ställa till bekymmer vad gäller arbete inom teatern visar följande exempel:

Teater Replica söker skådespelare till barnpjäs. Vi söker en manlig skådespelare till barnpjäsen ”Pizzeria Abdullah”/---/ Du som söker rollen som pizzabagaren Abdullah ska: vara 40 till 50 år gammal, gärna vara kraftigt byggd, gärna ha mustasch, ursprungligen komma från Balkan, länderna kring Svarta Havet, Mellan Östern eller Nordafrika, tala god svenska fast med brytning från hemlandet, ha teatervana, gärna mim- och jongleringskunnig.⁵⁸

Teater Replica sände denna platsannons (i hel version) till kulturarbetsförmedlingen för inläggning i platsbanken. De tydliga beskrivningarna av varifrån skådespelaren skulle komma orsakade dock problem eftersom man inte får diskriminera inom svenskt yrkesliv på grundval av etnisk tillhörighet. Rollen som pizzabagaren Abdullah skulle kunna spelas av en svensk med hjälp av smink, påklistrad mustasch och så vidare, resonerande man. Arbetsförmedlingen formulerade om annonsen:

[Teater Replica] söker nu en manlig skådespelare till barnpjäsen ”Pizzeria Abdullah”. Du ska helst vara mellan 40–50 år, gärna vara kraftig samt ha viss mim och jongleringsvana. Eftersom rollkaraktären är av utländsk härkomst är det viktigt att du talar något språk förutom svenska och engelska.⁵⁹

Teater Replica hade en aktiv tanke bakom beskrivningen, nämligen att erbjuda ett jobb för en invandrad skådespelare just från de länder varifrån pizzabagare

⁵⁶ Gert Lundstedt ”Miljoner att tjäna på utländska skådisar!” i *AKT*, mars 2000, s.3

⁵⁷ Uppfattningen uttrycks bland annat av företrädare för den internationella sektionen.

⁵⁸ Platsannons från Teater Replica Stockholm.

⁵⁹ Platsbanken af nr 014030-050372 AST. Skådespelare; Teater Replica; Stockholm; 000404

ofta kommer, och man ansåg därför att det var synd att man från arbetsförmedlingens sida var tvungna att formulera om annonstexten på detta sätt. Arbetsförmedlingen menar att det var ett gränsfall som orsakade diskussion och att dessa svårigheter ibland uppstår just vad gäller skådespelaryrket.⁶⁰

Jag ser annonsen som intressant ur två synvinklar. Dels väcker den frågan vad som egentligen är etnisk diskriminering. Får inte ”invandrarrollerna” reserveras för skådespelare med invandrarbakgrund trots att rollen som svensk i 99 procent av fallen spelas av en svensk? Dels visar den hur många olika nivåer diskussionen kan föras på. Jag är säker på att ytterligare någon skulle reagera på teaterns många förslag, dvs. att de inte kunde bestämma sig om det var en turkisk eller en grekisk skådespelare de ville ha på scenen.

Yrkestradition

Det är naturligtvis stor skillnad på en kinesisk och en svensk skådespelares yrkeskunskaper. Scenkonsttraditionen påverkar således möjligheterna att etablera sig i branschen. Chris Torch på Intercult tror dock att det finns färre hinder för invandrade skådespelare än för invandrare på den övriga arbetsmarknaden, eftersom kulturlivet alltid har kännetecknats av möten och internationella utbyten. Han menar att det som hindrar invandrare inom teatern i Sverige inte främst är det svenska språket eller så kallade kulturkrockar, utan just dessa skillnader i scenkonstnärligt uttryck. Det är en stor skillnad i hur man skolas inom teatern i olika länder. Därför behöver skådespelare från andra länder ”växthus” där de kan utveckla en gemensam interkulturell scenkonst som sedan kan vara berikande för hela kultur- och teaterlivet. En liknande uppfattning förekommer inom Aliasteatern (tidigare Teatro Popular Latinoamericano). Det måste till exempel finnas utrymme för mer repetitionstid inom en mångkulturell ensemble just för att kunna förena olika teatertraditioner, menar Ana Maria Padilla, producent på Aliasteatern.⁶¹ Man skulle alltså kunna tala om en ny tradition inom teatervärlden som är en följd av den etniska mångfalden i Sverige dvs. interkulturell scenkonst (ibland även kallad världsteater). Det finns ett antal teatergrupper som arbetar på detta sätt idag.⁶²

Det var tankar om interkulturell scenkonst som ledde till att Chris Torch 1992 kontaktade Riksteatern med förslag om den mångkulturella ensemblen Shikasta, vilken kunde förverkligas med ekonomiskt stöd utifrån. Meningen med ensemblen, som bestod av skådespelare från 10 länder, var att spela på svenska för en svensk publik och alltså inte skapa en ”invandrarteater” vid sidan av ”den vanliga

⁶⁰ Enligt samtal med Ann-Sofi Hellis Timmås, Arbetsförmedlingen Kultur Stockholm och Emmy Wallin, Teater Replica Stockholm.

⁶¹ Ibid. samt samtal med Ana Maria Padilla 000324

⁶² ”Rapport om nya produktionsmodeller för interkulturell scenkonst” Intercult på uppdrag av Statens kulturråd juni 1999. Rapporten påvisar de svårigheter som finns för interkulturella ensembler vad gäller produktion, teknik och konstnärlig utveckling .

teatern". Erfarenheten visade att det är svårt att skapa en alternativ verksamhet inom en etablerad institution. Riksteatern hade till exempel önskemål om att Shikasta skulle spela på andra språk än svenska, men detta gick helt emot idén med ensemblen. Dessutom var det svårt att få den extra tid som behövdes till att utveckla ett gemensamt scenspråk. Produktionsgruppen Intercult, som Chris Torch nu förestår, arbetar därför för att skapa alternativa vägar vid sidan av etablissemang, bland annat genom att skapa ett eget produktionscenter för interkulturell scenkonst.⁶³

Teaterutbildningen

Det finns ett antal frågor som rör de svenska teaterutbildningarna och den etniska mångfalden. Hur bestäms vad som skall finnas på schemat på teaterhögskolorna? Vad uppfattas som konstnärlig kvalitet och vem har makt att bedöma? Finns det någon diskussion under utbildningen om det mångkulturella teatersverige?⁶⁴

Teaterhögskolorna har under de senaste åren utexaminerat ett antal skådespelare med utländsk bakgrund ur andra generationen. På scenskolan i Stockholm har man nu även två elever som är första generationens invandrare. Enligt skolan finns ingen aktiv tanke bakom detta. Man tar in "de bästa" varje år och nu har antalet sökande med utländsk bakgrund ökat.⁶⁵ De konstnärliga högskolorna har i allmänhet den största sociala snedrekryteringen och detta påverkar antalet ansökningar från personer med utländsk bakgrund.⁶⁶ Många intervjuade diskuterar också identifikation och förebilder inom teatern. Fler synliga invandrade skådespelare signalerar till unga med invandrarbakgrund att det är en möjlig yrkesbana också för dem och därmed väcks tanken på att söka till utbildningarna. Regissören Voula Kerekliou, som har suttit i antagningsjuryn både på scenskolan och Dramatiska institutet, menar att scenskolorna faktiskt vill få in fler elever med invandrarbakgrund, men att man inte kan göra avkall på kvaliteten. Hon påpekar att det medför ett visst dilemma eftersom man vet att dessa personer har fått kämpa dubbelt så hårt för att komma lika långt som andra.⁶⁷

Vad gäller redan utbildade invandrade skådespelare finns det en diskussion om behovet av vidareutbildningar som bland annat skulle ge träning i det svenska språket. DI har haft kortare sådana kurser. Det förekommer också diskussioner

⁶³ Samtal med Chris Torch 000216

⁶⁴ Bland annat diskuterades teaterutbildningarna av Martha Vestin, professor på Dramatiska institutet på Världsteaterdagen 27/3-00. Södra teatern.

⁶⁵ Samtal med Birgitta Prejborn, studierektor Teaterhögskolan i Stockholm 000215

⁶⁶ *Jämställdhet, studentinflytande och mångfald på svenska lärosäten*. Högskoleverkets rapportserie 2000:8 R, s.66

⁶⁷ Säfvenberg, Nike Linn. "Roller identiteter och människovärde" i *Korsdrag. Det mångkulturella nätverkets tidning*. Nr 3/2000, s.3-6

om att teaterhögskolorna bör ha fasta fortbildningskurser för invandrade skådespelare.⁶⁸

Sammanfattande kommentarer

I samtalen om situationen för invandrade skådespelare finns två huvudsakliga tankebanor. Dels problematiken kring det *faktiska* ”icke-svenska”, dvs. annorlunda utseende, talspråk och scenkonsttradition som innebär hinder för personer med invandrarbakgrund, vilka många menar kan och bör brytas ner. Dels är det problematiken kring det *tillskrivna* ”invandrade”, som både sammanklumpar scenkonstnärer från olika delar av världen i facket ”invandrar-skådespelare” och bidrar till den stereotypisering av invandrarna i samhället som leder till utanförskap, men också, argumenterar många, till att teatern stagnerar i en gammal tradition. Det finns dock också uppfattningar om att situationen så sakteligen håller på att förändras, bland annat genom det intresse som finns för interkulturell scenkonst på små och stora teatrar.

3.2 Musikliv

Musiklivet är en genreindeldad bransch. Det finns också klar uppdelning i konstmusiker och populärmusiker. Yrkesverksamma musiker i Sverige företräds således av olika fackförbund: Musikerförbundet (jazz, pop, rock, dansband m.fl.) som har 6000 medlemmar varav 4500 är musiker, och SYMF (konstmusiker) med 2200 medlemmar, men också av Teaterförbundet (sångare/musikalartister), som har 370 medlemmar inom gruppen ”sångare”. Det finns en rad faktorer som gäller branschernas uppbyggnad och anställningsvillkor som särskiljer konst- och populärmusiker. Därför presenteras ”populärmusik” och ”konstmusik” var för sig. Detta innebär från min sida inget ställningstagande till vad som är konst inom musiklivet.

Populärmusiken

Musiklivet inom populärmusiken är en bransch där gränserna mellan yrkesverksamhet och musicerande som bisyssla är växlande, framförallt inom vissa genrer, på grund av de hårda villkoren i branschen. Många professionella musiker försörjer sig endast på deltid inom musiklivet, ibland i kombination med andra arbeten. Det är därför vanskligt att begränsa undersökningsfältet till det institutionaliserade musiklivet, eller till fackförbundens medlemmar, som förmodligen bara representerar en del av alla professionella utövare i Sverige.

Musikerförbundet har inte gjort någon uppskattning av antalet invandrade medlemmar och har hittills inte sett något problem som skulle vara specifikt för

⁶⁸ Se not 60.

invandrade musiker. Det har aldrig förekommit att förbundet har fått driva ärenden om etnisk diskriminering. Medlemskraven är generösa och det kan inte vara detta som hindrar musiker från att gå med. Däremot tror förbundssekreteraren Göran Ivarson att det är många verksamma musiker som inte är medlemmar, kanske för att de inte känner till vad förbundet kan hjälpa dem med. Inom musiken spelar det svenska språket mycket liten roll, det är uttrycket som räknas. Huruvida man är yrkesutbildad är inte heller en avgörande faktor. Många musiker är självlärda och om man bara är tillräckligt duktig bör man kunna få engagemang.⁶⁹

Jan Hellberg menar att det finns två huvudgrupper bland de invandrade musikerna. Den första gruppen har oftast bott länge i Sverige. De kom hit eftersom det fanns en efterfrågan på den typ av musik de spelade och har blivit kvar, ibland på grund av ett förhållande eller äktenskap med en svensk och ibland för att de har börjat spela med svenska musiker och etablerat sig i musiklivet. Dessa musiker spelar ofta för en svensk publik. Den andra gruppen är musiker ur de etniska minoritetsgrupperna, födda här eller invandrade. Dessa fungerar som musiker inom den egna gruppens föreningsliv och spelar mer sällan inför en svensk publik. De har ofta andra jobb och deras musikutövande är ideellt eller lågbetalt.⁷⁰ Det är just den andra gruppen som ofta saknar kontakter i svenskt musikliv och därmed har svårigheter att komma in i branschen. Den första gruppen kan också möta en typ av problem när de övergår från att vara utländska gästmusiker till svenska invandrade musiker. Det är nämligen billigare att anställa en utländsk gästande musiker. Inkomstskatten är bara 15 procent och arbetsgivaren behöver inte betala några sociala avgifter, vilket gör att dessa musiker kan få det mycket svårare när de inte är lika ekonomiskt fördelaktiga för arbetsgivaren. Inom musikerförbundet har man sett denna tendens framförallt bland invandrade dansmusiker.⁷¹

Språk och utseende

Det svenska språket är av mycket liten betydelse för det musikaliska arbetet. De musiker jag har talat med vittnar om att musiken har sitt eget språk och att talspråket är av underordnad betydelse när man arbetar tillsammans i en mångkulturell musikgrupp. Däremot kan svårigheter med det svenska språket vara ett hinder för musiker med invandrarbakgrund i andra situationer som har att göra med arbetet, t.ex. vid kontakter med arrangörer och arbetsförmedlare.⁷² Utseende (framtoning, utstrålning) har en viss betydelse. Det tycks dock inte vara så att ett utländskt utseende begränsar. Ibland kan det till och med vara en fördel. Förr

⁶⁹ Samtal med Göran Ivarson, Musikerförbundet, 000205

⁷⁰ Hellberg, (1999) s.2-3.

⁷¹ Samtal med Göran Ivarson 000615 (Lagen (1991:591) om särskild inkomstskatt för utomlands bosatta artister m.fl. gäller endast upp till sex månader.)

⁷² Bland annat enligt samtal med Jonas Knutson, Stockholm Folk Big Band.

fanns till exempel uppfattningen att svarta musiker och sångare var bättre på jazz än andra. Utseendet har inte diskuterats som en stor problemfråga i min undersökning.

Sociala faktorer

Enligt en enkätundersökning gjord av Göran Ivarson på Musikerförbundet går vägen in i branschen för musiker (inom de genrer de företräder) nästan uteslutande genom kontakter med arrangörer och andra musiker.⁷³ Ivarson tror man att det finns väldigt många duktiga invandrade musiker som aldrig får chans att spela. Det krävs att någon med kontakter och etablering lyfter fram dem. Stellan Ljung inom förbundet vill starta ett mångkulturellt storband och söker pengar från bland annat Integrationsverket. Projektet skulle bli en kombination av fortbildning, arbetslivserfarenhet och nätverkande för musikerna i fråga och har fått sin inspiration av Ale Möllers och Jonas Knutssons Stockholm Folk Big Band, ett storband med musiker från många olika länder, sammanförda av den svenska musikerna som såg musikaliska talanger förspillas.⁷⁴

Uppfattningen att invandrade musiker försvinner i systemet på grund av deras dåliga kontaktnät bekräftas från många håll. Axel von Greiff på Musikcentrum, en centrumbildning med förmedlingsverksamhet för frilansande musiker, menar att det finns ett stort antal invandrade musiker i Sverige som inte kan livnära sig på sin musik. Dessa utgör en dold kulturskatt som borde få mer utrymme i svenskt kulturliv. Eftersom de inte livnär sig i huvudsak på sin musik kan de inte få tillgång till den förmedlingsverksamhet som Musikcentrum har.⁷⁵ De är inte heller med i Musikerförbundet. Axel von Greiff känner till ett stort antal musiker inom olika genrer och med lång yrkesutbildning eller erfarenhet som idag är gatumusikanter. Denna grupp samlar både konstmusiker och populärmusiker. Anledningen till att de inte kan försörja sig är en kombination mellan bristen på kontaktnät och den isolering som invandrarskapet för med sig, men också ett ointresse eller en okunskap från kulturlivet att använda deras yrkeskunnande. Som exempel nämner von Greiff regeringens Sydafrikasatsning inför vilken ett antal sydafrikanska musiker bosatta i Sverige hörde av sig till arrangörerna för att

⁷³ Ivarson, Göran. "Arbetslösa yrkesmusikers arbetsmiljö. En studie av musikertillvaron", Projektarbete vid kurs för fackliga förtroendemän, Arbetslivsinstitutet 1998/99.

⁷⁴ Samtal med Stellan Ljung, Musikerförbundet samt Gustafson, Klas. "Musik inom och över gränser. Intervju med Ale Möller" i *Musik* nr5 1998, s.36-39, samt samtal med Jonas Knutsson, Stockholm Folk Big Band.

⁷⁵ Samtal med Axel von Greiff, Musikcentrum 000313, (Centrumbildningarnas förmedlande roll har förstärkts på senare år och ses som ett viktigt komplement till kulturarbetsförmedlingarna., AMS "Utvärdering av försöksverksamhet med förstärkt arbetsförmedling vid centrumbildningarna och Folkparkerna under 1999". Rapport med anledning av regeringsbeslut A98/3414/A.)

få deltaga i kulturprogrammet. De fick avslag med motiveringen att de inte var tillräckligt kända.⁷⁶

Yrkestradition

Om ett av problemen för invandrade musiker är dåligt kontaktnät, är ett annat problem avsaknaden av arrangörer och musikklubbar som erbjuder de musikgenrer som spelas av många invandrade musiker, ofta sammanfört i paraplybegreppet ”världsmusik”.⁷⁷ (Det skall betonas att det inte är ovanligt att invandrade musiker har spelat en helt annan musik i sina hemländer t.ex. jazz, och att de först i Sverige har börjat spela ”etnomusik” eller sitt hemlands folkmusik. Det har en mängd orsaker och kan bero på hur branschen ser ut, vilken efterfrågan som finns och vad musikerna förväntas spela.)⁷⁸

Avsaknaden av musikscener för världsmusiken uppmärksammades av musikern och producenten Teshome Wondimu från Etiopien som startade kulturföreningen Selam. 1996 gick Wondimu en arrangörsutbildning för invandrade musiker. Denna utbildning avslutades med en stor konsert med världsmusik kallad FolkoFolk. Efter utbildningen kontaktade Teshome Wondimu Jazzklubben Fashing i Stockholm med förslag att ordna kontinuerliga musikkvällar med afrikansk musik under titeln African Nights. Dessa arrangemang blev uppskattade och välbesökta. Under K'98 fick han stöd att ordna flera världsmusikkvällar med namnet FolkoFolk, vilka sedan dess har varit ett återkommande arrangemang i Stockholm i Selams regi. Selam arrangerar också Salsagalor och WOW, musikkvällar med ungdomar som målgrupp. FolkoFolk kan liknas vid en musikfestival med musiker och dansstilar från många delar av världen, däribland svensk musik. Mer än 90 procent av alla musiker som anlitas bor och lever i Sverige. Teshome Wondimu påpekar att han ofta får frågan ”när ska musikerna åka hem?”, vilket möjligen tyder på att inslagen av till exempel afrikansk musik ses som exotiska men tillfälliga inslag i kulturlivet. Selam är sedan ett år tillbaka ett projekt inom Rikskonserter med stöd från Forum för Världskultur, vilket var ett sätt att fridlysa den framgångsrika med resurssvaga kulturföreningen. Selams framtid är dock oviss eftersom det är ett projekt och ingen fast avdelning inom Rikskonserter. Wondimu påpekar att Selam som drivs av två heltidstjänster har svårt att få tiden att räcka till eftersom åtskilliga uppgifter har tillkommit. Många använder till exempel Selam som arbetsförmedling och ringer för att få tips på bra musiker till företagsfester och liknande tillställningar. Detta är i grunden positivt och behövs verkligen, menar Wondimu, eftersom många invandrade musiker kan vara dåliga på att sköta kontakten med

⁷⁶ Samtal med Axel von Greiff, Musikcentrum 000313.

⁷⁷ Denna uppfattning har framkommit i flera samtal med musiker och bekräftas också av Hellberg (1999), s. 3

⁷⁸ Ronström (1992b)

beställaren. Det är dock tidskrävande och Selam har inga extra anslag för förmedlingsverksamhet.⁷⁹

Konstmusiken

Genreindelningen orsakade en delning inom Musikerförbundet och bildandet av Sveriges yrkesmusikerförbund, SYMF, 1984. Detta förbund representerar yrkesutbildade orkester- och symfonimusiker och arbetstillfällena i branschen finns således främst inom de stora musikinstitutionerna. Konstmusiken är en väldigt internationell bransch. SYMF uppskattar att nästan 30 procent av deras medlemmar har utländsk bakgrund och de stora grupperna är från Östeuropa, t.ex. Polen, Tjeckien, Ungern och Ryssland, men även från USA. Av alla yrkesverksamma är mellan 90 och 95 procent medlemmar i förbundet. SYMF menar att det inte finns någon skillnad i hur svenska och utländska musiker värderas. Ofta är utländska musiker redan engagerade av en orkester när de kommer hit. Provspelningar i Sverige sker oftast bakom en skärm och det är kvaliteten som räknas.⁸⁰

Inom SYMF menar man att anledningen till det höga antalet invandrade musiker inom konstmusiken framförallt är att det är så svårt att få tag på bra svenska musiker, speciellt stråkmusiker, och speciellt i orkestrar i mindre städer. Därför annonserar orkestrar även i utländsk musikpress. När en utländsk musiker får anställning i en svensk orkester gäller precis samma löneavtal som för svenska musiker. Att det skulle vara billigare att anställa en utländsk musiker avvisas således helt som skäl till internationaliseringen.⁸¹ Eftersom konstmusiken är en så internationell bransch är många svenska musiker verksamma i orkestrar i utlandet. Skolningen är i stort sätt likadan överallt och det finns därför få problem med att arbeta (musikaliskt) i symfoniorkestrar med musiker från många olika länder.

Språk och utseende

Det svenska språket är även här av underordnad betydelse *i arbetet*. Orkestrarna leds ofta av internationella orkesterledare och dirigenter och det är vanligt att man har engelskan som arbetspråk. Naturligtvis har språkfrågan också att göra med hur musikernas möjligheter att ta sig fram i samhället i övrigt. Bland de konstmusiker som har kommit till Sverige av andra anledningar än anställning i en orkester, är troligen språket en större fråga. Utseendet har däremot inte nämnts

⁷⁹ Samtal med Teshome Wondimu, Selam 000420 samt Delbetänkande av kommittén Forum för världskultur SOU 2000:15, s.25-27

⁸⁰ Samtal med Lillemor Svensson, SYMF 000225

⁸¹ Samtal med Cecilia Langemark, SYMF 000330 samt samtal med Lillemor Svensson SYMF 000620. Svensson påpekar att de generösa skattereglerna som avser kortare perioder, gör att det sker många internationella ”kulturutbyten”, där gästande musiker ges lägre betalning. Detta är en konkurrenssituation som SYMF försöker motverka.

överhuvudtaget i denna undersökning. Att provspelningar sker bakom en skärm tyder på att konstmusikernas fysiska framtoning har mindre betydelse i branschen.

Sociala faktorer

Det finns sociala faktorer som har att göra med musikernas situation utanför orkestern som kan inverka på invandrade konstmusikers situation. Många musiker kommer med sina familjer och bosätter sig i Sverige. Familjesituationen och huruvida musikerna slår sig till ro kan således påverka välbefinnandet och trivsel i orkestern.⁸² I Växjöorkestern Musica Vitae, som bland annat har spelat in samlingar av nordisk musik och samtida svensk musik, är hälften av medlemmarna invandrade musiker. Genom denna situation får orkestern en speciell roll eftersom den ofta är de nyanländas enda kontakt och referenspunkt. Det är således mer tid av det administrativa arbetet som går åt till att hjälpa och vägleda musikern och dennes familj med att komma tillrätta i det svenska samhället.⁸³

Även om det idag synes relativt fördelaktigt för utländska musiker inom symfoniorkestrarna, finns det uppfattningar om att situationen inte alltid har varit så. En av mina intervjupersoner är en 80-årig yrkesutbildad konsetpianist från Österrike som flydde till Sverige undan judeförföljelsen 1938. Hon var då 18 år och hade en lång musikkarriär bakom sig. Redan som 6-åring turnerade hon i Österrike, Ungern och Tjeckoslovakien och var ett så kallat underbarn. Därtill hade hon examen från Musikkonservatoriet i Wien. Hon och hennes mor hade blivit hjälpta till Sverige av en person som hade hört henne spela 1936 och som intygade hur viktig hon kunde bli för svenskt kulturliv. Det fanns ingen flyktmottagning alls i Sverige på den tiden och det blev svårt att försörja sig. Efter en tid av diversearbeten, bland annat gallring av rovor i Skåne, kunde min intervjuperson börja spela piano igen och blev krogpianissa på Lorensberg i Göteborg. Förmodligen var hon den första kvinnan i Sverige som spelade piano på barer och restauranger och det var inte lätt för en ung kvinna i en sådan miljö. Hon minns hur det inom musikerförbundet fanns en misstänksamhet mot invandrade musiker på den tiden. Efter 1974 års kulturproposition blev situationen bättre för henne precis som för alla kulturarbetare, menar hon. Det blev tid för nyskapande kulturprojekt som skulle föra kulturen till folket. Hon berättar bland annat historien om hur hon spelade för gruvarbetarna i Kiruna och hur de fraktade ner hennes trehundra kilo tunga piano i gruvan. Min intervjuperson har spelat piano i hela sitt liv men har aldrig kunnat försörja sig inom konstmusiken. Vid sidan om det musikaliska har hon dock varit politiskt aktiv och haft andra uppdrag inom kulturlivet.

⁸² Samtal med Cecilia Langemark, SYMF 000330.

⁸³ Samtal med Staffan Langemark, Musica Vitae 000403

Det skall betonas att skillnaden i hur olika musiker upplever etableringsvillkoren beror på en mängd faktorer. Hur, när och varför en musiker kommer till Sverige är av vikt. För medlemmarna inom SYMF är anställningen redan ordnad när de kommer. Men det finns naturligtvis också konstmusiker bland dem som kommit hit som flyktingar och det kan vara värt att studera deras situation närmare.

Musikutbildningen

Slutligen kan jag nämna musikerutbildningarna i Sverige och frågan om vilka som söker och kommer in. Den sociala snedrekryteringen är stor.⁸⁴ På musik- och högskolorna utbildas musiker inom både konst- och populärmusiken. Det är värt att väcka frågan om vilka musikgenrer som lärs ut. Jazzen, som från början var ”invandrad musik” med låg status, finns med på schemat idag.

Sammanfattande kommentarer

De flesta jag har talat med är överens om att det finns en öppenhet både inom populärmusiken och konstmusiken för människor från andra länder. I det musikaliska arbetet sker ett utbyte och det gemensamma språket överbrygger eventuella hinder. Däremot menar många att det finns hinder som har att göra med musikernas sociala position och ställning i samhället och brist på kontaktnät. Inom musiklivet finns också en tendens att all musik från ”övriga världen” sorteras in i facket ”världs- eller etnomusik”, vilket kan bli en exotiserande och marginaliserande benämning. Det skall naturligtvis också nämnas att musiker med invandrarbakgrund har lyckats väl inom svensk musikindustri under 1990-talet. Dr Alban, Tityo och Eagle-Eye Cherry är som exempel delar av ”det svenska musikundret”.

3.3 Bildkonst

Bildkonstnärerna företräds av KRO med 3200 medlemmar, men också av Svenska konstnärsförbundet (SK), med 800 medlemmar. Dessa organisationer är inga traditionella fackförbund, även om SK har ett samarbete med Statstjänstemannaförbundet. Bildkonstnärer kan vara såväl F-skattare som A-skattare. Många är dock egenföretagare, vilket ofta är en nödvändighet för att kunna försörja sig. Därmed har de inte någon A-kassa. Bildkonstnärerna försörjer sig endast i liten utsträckning på försäljning av de egna alstren. Bidrag, arbetsstipendier och offentliga uppdrag såsom utsmyckningar, är stora inkomstkällor.⁸⁵ I utredningen *Arbete åt konstnärer* konstaterades det att bildkonstnärernas

⁸⁴ *Jämställdhet, studentinflytande och mångfald på svenska lärosäten*. Högskoleverkets rapportserie 2000:8 R, s.66

⁸⁵ Samtal med Maria Sundström, KRO 000215 samt samtal med Tony Roos, SK 000326

arbetsmarknad försämrades kraftigt under 90-talets konjunktur nedgång. Det råder alltså en konkurrenssituation om uppdrag och bidragstilldelning.⁸⁶

Yrkestradition

Inom bildkonsten blir frågan om invandrade bildkonstnärer främst en diskussion om uttryck och estetisk värdering. Vad skall räknas in i det svenska och vad kvalificerar inte? Jag har upplevt denna diskussion som väldigt känslig. Hur värderas de invandrade konstnärernas uttryck (om det skiljer sig från den svenska konsttraditionen)? Har aktörerna inom de bidragstilldelande institutionerna och andra viktiga instanser kompetens att bedöma andra bildkonstnärliga uttryck? Inom Statens konstråd har man, som tidigare nämnts, inte diskuterat om invandrare har speciella villkor utan bedömer endast utifrån ”konstnärlig kvalitet.” Inom Konstnärsnämnden menar man att det ligger svårigheter i att bedöma invandrade bildkonstnärers uttryck och att det kan finnas bristande kunskap. En annan fråga som kommer upp är huruvida invandrade bildkonstnärer känner till vilka bidrag som går att söka för den egna verksamheten.⁸⁷

För att bli invald i KRO krävs att man har en konstnärlig högskoleutbildning avslutad senast fem år före inträdestillfället, är etablerad genom utställningsverksamhet eller bedöms av invalsnämnden ha en tillräckligt bra kvalitet.⁸⁸ Vid samtal med målaren Bisse Thofelt i KROs invalsnämnd framkommer att invalsnämnden ställs inför frågor om skilda konsttraditioner då och då. Thofelt menar att det kan finnas fall där en tradition inte stämmer med de kvalitets-kriterier man har för den svenska konsten. Han tycker dock att det finns anledning att erkänna dessa skillnader i traditioner och låta ”vår tradition vara vår”, utan att för den skull nedvärdera något annat. Det är dessutom inte ovanligt att ansökningshandlingarna är förfalskade och detta gäller både svenska och invandrade bildkonstnärer. Thofelt påpekar dock att frågan om de invandrade konstnärernas svårigheter mer handlar om hela yrkesgruppens utsatta position och att alla egentligen sitter i samma båt med usla villkor och dåliga samhälleliga skyddsnät.⁸⁹

Det förekommer således att KROs invalsnämnd nekar en sökande medlemskap. Ett sådant fall uppmärksammades i Expressen, då den irakiske konstprofessorn Foad Al-Tai som också är filosofie doktor från Filminstitutet i Moskva, inte kvalificerade till KRO efter nio år av ansökningar. Ett medlemskap, menar Al-Tai är ett erkännande på att man räknas i den svenska konstvärlden. KROs invalsnämnd har dock vid många tillfällen gjort den konstnärliga

⁸⁶ (SOU 1997:183) s.64-66

⁸⁷ Samtal med Ann-Sofi Noring, Statens konstråd 000307 samt Nils Johansson, Konstnärsnämnden 000302.

⁸⁸ Samtal med Maria Sundström, Förbundsordförande KRO 000202

⁸⁹ Samtal med Bisse Thofelt, KROs invalsnämnd 000417

bedömningen att Al-Tais konst inte kan kvalificera.⁹⁰ Ett möjligt problem med att inte komma med i KRO är att medlemskap är inte bara ett erkännande utan också en väg till rådgivning om ersättningsnivåer, stipendiemöjligheter och annan information. Det tycks dock som om KRO-medlemskap också är en generationsfråga.⁹¹ Den unga pakistansk-svenska konstnären som jag har intervjuat menar att hon inte vill söka inträde i KRO eftersom hon inte behöver deras bedömning för att veta att hon är tillräckligt bra. SK har en annan policy för medlemskap. Den som är yrkesverksam konstnär i Sverige har rätt att vara medlem i SK, vilket bland annat bedöms utifrån hur länge konstnären har arbetat.⁹²

Frågan om vad som är svensk samtidskonst väcktes av en av de intervjuade bildkonstnärerna. Är det allt som görs av konstnärer verksamma i Sverige? Eller är det bara det som följer en svensk (eller västerländsk) tradition? Här når vi frågan om hur systemet ser ut inom konstvärlden och vilka det är som bestämmer över utvecklingen. Detta är en enorm diskussion som har förts under många år, och jag kan inte sammanfatta den här. I korthet kan dock sägas att den västerländska konstdiskursen, med synen på konstnärliga värden och makten att definiera vad som är bra konst, anses vara speciellt starkt praktiserad inom den moderna och samtida bildkonsten och makten är, enligt dessa teorier, koncentrerad till en liten skara initierade inom "konstvärlden".⁹³ Johan Ericstam har påpekat att "man kan se 'konstscenen' som ett spel om ett antal positioner, förbundna med olika makt eller auktoritet att göra en röst hörd i den oändliga striden om vad som är god konst. Deltagarna i detta maktspel söker försäkra sig om en position som skänker rätten att uttala sig om konst."⁹⁴ Konstscenen har också kritiserats, bland annat av Charlotte Bydler för att inte befatta sig med frågor om makt, kön och etnicitet:

Att tala om etnicitet som ett problem inom den svenska samtidskonsten är ett tabubelagt område. Detta är förvånande. Efter en poststrukturalistisk subjektkritik och en mångkulturalistisk postmodernistisk agitation finns helt klart verktyg för analys – mot oppositioner som västerland-österland (egentligen den rikare delen av världen mot den fattigare delen), för granskning enligt parametrarna klass, religion, genus och ras. Trots det talar man i Sverige inte om invandrades och i synnerhet invandrade kvinnors diskriminering och osynlighet på konstscenen./---/ Sveriges internationella

⁹⁰ Idenstedt, Ola "Professorns meriter duger inte i Sverige", *Expressen* 000216

⁹¹ Enligt samtal med en ung konstnär framkommer att den yngre generationen mer sällan sammansluter sig kollektivt i organisationer eller kollektivverkstäder.

⁹² Samtal med Tony Roos, Svenska konstnärsförbundet 000326

⁹³ I denna mycket korta redogörelse har tankarna sin grund i Howard Beckers *Art Worlds* och Pierre Bourdieus teorier om det kulturella kapitalet.

⁹⁴ Ericstam, Johan. "Konstmuseifältet" i Donald Broady (red.) *Kulturens fält. En antologi*. Göteborg: Daidalos (1998) s.238

konstrykte tycks inte ha råd att tumma på den etniskt svenska diskursen för att behålla sitt intresse.⁹⁵

Det har dock förts en viss diskussion om hur de som har makt att uttala sig om konsten ser på andra konsttraditioner. En internationell konferens om konstkritiken i det postkoloniala samhället hölls av Svenska konstkritikerförbundet 1995. Rapporten *Strategies for Survival- NOW!* innehåller en diskussion om den västerländska konstdiskursen och om hur utomvästerländska konstnärliga uttryck värderas, vilket angränsar till frågan om invandrade bildkonstnärers etableringsmöjligheter.⁹⁶

Invandrarkonstnär eller internationell konstnär?

Föreningen Internationella Konstnärer i Sverige (IKIS) arbetar för att förbättra för invandrade bildkonstnärer vilka de menar har en svår situation. Det är ett medvetet namnval de har gjort eftersom begreppet invandrare är så förknippat med något negativt, problemfyllt och dåligt. Enligt Miguel Benito på Immigrantinstitutet (samordare för IKIS) är det mycket lättare för internationella gästkonstnärer att få ställa ut på svenska gallerier än vad det är för invandrade konstnärer som är bosatta i Sverige. Invandrarskapet stigmatiserar och gör konstnären ointressant. IKIS arbetar bland annat för att ge ökade utställningsmöjligheter för invandrade bildkonstnärer och för att en rättvis andel av anslagen till offentlig utsmyckning skall komma invandrarkonstnärer till del.⁹⁷

Ximena Nareas studier av latinamerikanska bildkonstnärer bekräftar problemet med reduktion till invandrarkonstnär och hon söker rötterna i bilden av Latinamerika och invandrades utsatta position i det svenska samhället.⁹⁸ Vem som blir ”invandrarkonstnär” tycks bero på varifrån man kommer och hur man kommer hit. En amerikansk bildkonstnär som jag har talat med reagerade direkt på benämningen invandrad konstnär eftersom hon själv aldrig har tänkt på sig själv som invandrare eller blivit kallad det av någon annan. Detta beror *inte* på att hennes konst inte skiljde sig från den svenska traditionen när hon kom hit på 70-talet. Hon berättar att hon direkt märkte en skillnad. Dels var trenden inom den svenska konsten politisk vilket påverkade motiven. Många målade i sobra toner och grafik var populärt. Själv hade hon helt andra motiv och färgskalor. Hon menar också att synen på vad konstnären är och hur skolningen skall gå till skiljer sig markant. I USA tar man en Mastersutbildning och kombinerar praktiska studier med teoretiska ämnen. I Sverige finns det en bild av att konstnären skall vara lite tafatt och teoretiskt oförstörd, menar hon.

⁹⁵ Bydler, Charlotte. ”Samtidskonst –Made in Sweden” i *Bang* nr 2/1999

⁹⁶ Chambert (1995)

⁹⁷ Stadgar för IKIS , www.immi.se/kultur/ikstadga.htm, samt samtal med Miguel Benito 000303.

⁹⁸ Narea (1999)

Berättelsen är intressant eftersom intervjupersonen bekräftar alla de olikheter som man tillskriver bildkonstnärer ”från andra traditioner”. Den amerikanska bildkonsten räknas ju dock in i den västerländska bildtraditionen och den intervjuade konstnären har etablerat sig väl i Sverige och undervisar på en konsthögskola här. Att hon har lyckats inom konstlivet kan ju också ha att göra med att hon är amerikan och att amerikaner i Sverige är en privilegierad invandrargrupp. Jag tror att det är relevant att titta vidare på hur människor bemöts i konstlivet beroende på var de kommer ifrån och oberoende av vad de skapar.

Språk och utseende

Det svenska språket är en väg till information om stipendier, bidrag, upphovsrätt mm. Det underlättar kontakter med gallerister och andra utställare. Det är således på ett socialt och arbetsorganisatoriskt plan som språket spelar en roll. Utseendet har inte tagits upp som en problemfråga i denna studie, och det tycks därmed inte vara ett avgörande hinder för bildkonstnärer med invandrabakgrund.

Sociala faktorer

De invandrade bildkonstnärer jag har talat med menar att vägen in i branschen för deras egen del har gått via kontakter. Det erkännande och den bekräftelse man får från ett visst håll är ibland avgörande för vilka vägar man väljer att ta. Detta, menar den svensk-pakistanska bildkonstnären, har styrt hennes vägval och är en av anledningarna till att hennes konst har visats i ”integrations-sammanhang”, där hon hållit workshops med unga tjejer från förorterna och diskuterat problematiken kring dubbel kulturell identitet genom sina bilder. Hon har alltså inte aktivt valt att använda sin konst på ett sådant sätt, utan fick förslaget och stödet utifrån för att ha denna typ av utställningsform. Detta anknyter till frågan om de invandrade konstnärerna (inom alla yrken) blir mer invandrare än konstnärer och hur den processen går till.

Konstutbildningen

Utbildningen till bildkonstnär i Sverige sker genom förberedande och högre utbildningar. Frågor om schemaval och bedömning vid antagningen aktualiseras. I Storbritannien ges till exempel kurser i ornamentik, en konstform från Mellanöstern och Asien, på några av de stora högskolorna. Den unga pakistansk-svensk bildkonstnär jag intervjuade valde att gå en konstutbildning i sitt födelseland Pakistan. Redan under den förberedande utbildningen i Sverige visste att hon inte ville gå en svensk konsthögskola, eftersom hon tyckte att hennes skapande inte passade in där.

Vid antagningen till konsthögskolorna bedöms de sökande utifrån den konstnärliga kvaliteten. Vilka konstnärliga uttryck anses inte passa in? Vid samtal med representanter för förberedande och högre konstskolor framkommer att man får in arbetsprover som kan vara för annorlunda eller ”för utländska” för att juryn ska ha kunna ta ställning till dess kvalitet. Detta gäller framförallt ansökningar från 1:a generationens invandrare. Det är precis samma argument som inom KROs invalsnämnd, nämligen att något är för annorlunda för att passa in i vår tradition.

Sammanfattande kommentarer

Inom bildkonsten tycks det alltså vara det icke-västerländska som riskerar att uteslutas ur branschen. Endast vissa av de konstnärer som per definition har invandrabakgrund blir ”invandrarkonstnärer”. Diskussionen berör det faktum att vissa bildkonsttraditioner inte kan bedömas utifrån de kvalitetskriterier som råder. Jag har uppfattat diskussionen som känslig och vissa menar att den till och med är tabubelagd. Förhållandena ser troligen olika ut mellan stad och landsbygd och mellan olika invandrargrupper, där bildkonstnärer från Europa och USA tycks ha helt andra villkor än dem från Mellanöstern och Afrika. De senares problematik brukar förklaras med en kombination mellan skillnader i konstnärlig tradition och kulturella skillnader samt dålig tillgång till information om hur saker och ting fungerar i branschen (vägar att ta sig fram på, sätt att knyta kontakter, hur man ”säljer sig själv”, vilka bidrag man kan söka osv.). Jag tror, som jag tidigare nämnde, att synen på olika invandrargrupper i Sverige också bör tagas med i beräkningen.

3.4 Journalistik

Journalistiken är en bransch som kännetecknas av relativt hög arbetslöshet och hård konkurrens om arbetstillfällena. Journalister arbetar både som anställda och på frilansbasis. Vägen in i branschen går ofta via kontakter.

Svenska Journalistförbundets medlemsstatistik är inte fullständig vad gäller antalet invandrade medlemmar. Enligt gamla siffror uppgår antalet (av totalt 18.000) till 6 procent, varav 4 procent kommer från de nordiska länderna, 1.5 procent från Europa och mindre än 0.5 procent från övriga världen.⁹⁹ Anne Sseruwagi från SJF betonar att siffrorna borde uppdateras och att de till exempel inte ger uppgifter om journalister från andra generationen, vilka har blivit vanligare inom kåren under de senaste åren. Att journalister med invandrabakgrund är underrepresenterade i medierna är dock ett problem som i dagarna diskuteras inom branschen. Journalistförbundet har ett handlingsprogram för att

⁹⁹ Samtal med Anne Sseruwagi, Svenska Journalistförbundet, 000210

minska den etniska diskrimineringen och har också en arbetsgrupp för mångfald.¹⁰⁰

Inom journalistiken är diskussionen i hög grad kopplad till debatten om den stereotypa bilden av invandraren i svenska medier. I utredningen *Sverige, framtiden och mångfalden* betonas också massmediernas speciella roll:

Massmedia har stor betydelse för ett samhälles självförståelse och utveckling. Inte minst är det viktigt när det gäller kultur och politik att alla befolkningsgrupper har möjlighet att påverka och känna igen sig i den verklighetsbeskrivning som media ger. Om människor aldrig får en chans att identifiera sig med de beskrivningar som görs bidrar det till att förstärka utanförskapet. Det är därför viktigt att massmedia bättre speglar samhällets mångfald. Initiativ bör också tas till att bredda rekryteringen till journalistkåren och synliggöra journalister, reportrar och programledare med utländsk bakgrund.¹⁰¹

Att få in fler invandrare på de stora redaktionerna ses alltså som ett sätt att nyansera bilden av de nya svenskarna och Sverige men också av omvärlden, framför allt bilden av de utomeuropeiska länderna. Frågan om invandrade journalister är dessutom mer tydligt kopplad till frågan om demokrati och mediernas roll i samhället samt vikten av en rapportering som speglar fler perspektiv än de traditionellt svenska. Det ligger således i samhällets och demokratins intresse, diskuterar man, att aktiva insatser för mer etnisk mångfald inom journalistiken kommer tillstånd.

Under de senaste åren har det uppmärksammats att invandrade journalister inte kommer in av sig själva på de svenska redaktionerna. Det måste till aktiva åtgärder för att få en mer adekvat etnisk fördelning (om man förutsätter att journalistkåren bör spegla samhället). Ett program för att hjälpa in invandrade journalister på tidningen Östgöta Correspondenten (Corren) har stått som mall för liknande försök på Västmanlands läns tidning, Västerbottenskuriren och på Dagens Nyheter. På Corren, där projektet kom till på Hector Barajas initiativ, delfinansierades projektet av tidningen och ledningens stöd var av stor vikt.¹⁰² Resultaten har varit lite olika på de andra redaktionerna, framförallt eftersom flera projekt har finansierats som arbetsmarknadspolitiska program och därför utvärderas utifrån hur många journalister som har fått anställning efter praktiken. Det är möjligen på längre sikt man kan se resultat. På DN är projektledarna besvikna på att inte projektet har givit upphov till mångfaldsplaner och mer

¹⁰⁰ Svenska Journalistförbundet. ”Handlingsprogram. Minoritetsfrågor och medier” (inget datum).

¹⁰¹ (SOU 1996:55), *Sverige, framtiden och mångfalden*. s. 387

¹⁰² Samtal med Gunilla Högfelt Bejbro, Corren. 000222

medveten rekrytering av invandrade journalister.¹⁰³ Chefernas attityder verkar alltså vara avgörande.

Liknande insatser har gjorts inom SVT och Sveriges Radio i Stockholm och Göteborg med EU-projektet More Colour in the Media. Ett antal invandrade journalister skulle rekryteras för kombinerad praktik och fortbildning i samarbete med journalisthögskolorna JMK och JMG. Enligt utvärderingsrapporten var projektet i Stockholm mycket lyckat, men tyvärr är utvärderingen okritisk och det tål att ses närmre på hur projekten var upplagda och hur de föll ut.¹⁰⁴ Det största problemet enligt projektledaren på Sveriges Radio i Stockholm var samarbetet med Arbetsförmedlingen Kultur Media, som inte ställde upp med att hitta deltagare.¹⁰⁵ Projektet i Göteborg har fått kritik för att Arbetsförmedlingen (som där hjälpte till) rekryterade tv-fotografer och annat mediafolk till ett projekt för skrivande journalister, vilket togs upp i TVs Mosaik (24/2-2000). De projekt som har drivits har ibland varit dåligt planerade och det är vanligt att de dör ut helt efter projektiden.

Språket

Språket är naturligtvis avgörande för möjligheten att vara verksam (skrivande) journalist på en svensk redaktion. Extra hjälp med svenskan har varit en del av alla ovan nämnda projekt. Men det finns också tankar om att vi måste acceptera ett annat skriftspråk, eller att invandrades texter måste få ta mer tid hos redigeringen, just eftersom invandrade journalisters perspektiv, infallsvinklar och erfarenheter är så viktiga att få in i massmedierna.¹⁰⁶

Språkfrågan har alltså att göra med värderingen av det svenska språket och hur det svenska språket tillåts förnyas. Det relaterar även till frågan om svenska språket i förhållande till andra språk inom medierna. För några år sedan uppmärksammades det på Sveriges radio att journalisterna på invandrarredaktionerna hade lägre löner än dem på de svenska redaktionerna. Detta väckte debatt och har till viss del åtgärdats. Det är dock fortfarande skillnader i löner mellan svenska och minoritetsspråksredaktioner.¹⁰⁷ Är det så att det vanliga informationsflödet på svenska, värderas högre än information på andra språk i Sverige? Varför i så fall? Leder detta till marginalisering av invandrade journalister?

Jag har sett att det förekommer mycket olika uppfattningar vad gäller språkets betydelse i integrationsprocessen vilket anknyter till språkfrågan inom medierna. Att alla ska lära sig det svenska språket eftersom det är nyckeln till delaktighet i

¹⁰³ Samtal med Malin Holmqvist, DN 000218

¹⁰⁴ Gustafsson, Ewa. ”Slutrapport och utvärdering av Mål-3 Projektet On Line- More Colour in the Media på SVT och SR”

¹⁰⁵ Samtal med Dagny Eliasson, SR, projektledare för More Colour in the Media. 000215

¹⁰⁶ Samtal med Anne Lystedt, *VLT*, 000218

¹⁰⁷ E-post från Anne Sseruwagi, 000305

det svenska samhället är ett mål inom kultur- och integrationspolitiken.¹⁰⁸ Många påpekar dock att det är viktigare att invandrargrupperna i Sverige har tillgång till information om Sverige på sina modersmål. Detta anser man leder till trygghet och integration.¹⁰⁹

Yrkestradition

En annan problematik som framkommer är olikheter i journalistisk tradition, där en typ av journalistik inte passar på svenska redaktioner, t.ex. det som uppfattas som propagandistisk eller kåserande journalistik (som kan finnas hos journalister från forna kommunistländer eller vissa afrikanska länder.) Den irakisk-svenske journalisten Jasim Mohamed beskriver det så här:

Under fyra månader ansträngde jag mig för att lära mig det svenska sättet att skriva, som inte stämde med mina tidigare praktiska kunskaper. Tidigare kunde jag t.ex. vara hur subjektiv som helst. Det fanns ingen gräns för hur mycket jag kunde låta mina åsikter komma fram i en artikel. Jag kunde visa mitt engagemang i frågan jag skrev om utan fruktan för att någon skulle anklaga mig för att vara subjektiv. En svensk kollega skulle packa sina åsikter i några meningar och låta läsarna dra samma slutsats som han. Skillnaden är mycket stor.¹¹⁰

Utbildningen

Enligt en rapport från Högskoleverket är rekryteringen till de svenska journalistutbildningarna på högskolenivå alltför ensidig ur social och etnisk synpunkt.¹¹¹ Denna sociala snedrekrytering är bidragande orsak till att så få av andra generationens invandrare söker sig till yrket. Vad gäller redan utbildade journalister (såväl svenska som från andra länder) finns det ett ständigt behov av fortbildning.

På JMK i Stockholm har man sedan 1996 planerat en ettårig vidareutbildning för invandrade journalister, vilket är tänkt att vara en ordinarie kurs. Stockholms universitet kan dock inte betala denna kurs och initiativtagaren Britt Hultén har därför sökt externa medel från många olika håll för att genomföra kursen. Samtliga instanser är väldigt positiva till idén men ingen har möjlighet att stödja

¹⁰⁸ SOU 1995:84. *Kulturpolitikens inriktning*. Kulturutredningens slutbetänkande. Stockholm (1995), s.181

¹⁰⁹ Denna uppfattning uttrycks starkast av Miguel Benito på Immigrantinstitutet (samtal 000303) och bekräftas från flera håll. Ett exempel på liknande diskussion är artikelserien "Bara dom lär sig svenska..." av Birgitta Albons i *Dagens Nyheter* 31/5-9/6-2000.

¹¹⁰ Mohamed, Jasim. "Fördelen med ett konstigt namn" i *Invandrare och massmedia. En annorlunda verklighet*. red. Ann Harrie. Stockholm: Kunskapsförlaget P.A. Norstedt och Söner/ Svenska Journalistförbundet (1999), s 177.

¹¹¹ *Journalistutbildningen i högskolan. En utvärdering*. Rapport från Högskoleverket 2000:3, s.22.

den ekonomiskt varför kursen inte har kunnat bli verklighet.¹¹² Detta belyser värderingen av invandrade journalister och vems ansvar det är att öka deras möjligheter att förbättra sin yrkessituation. Att Stockholms universitet inte har medel att finansiera kursen, borde vara en fråga om prioritering.

Invandrar- och minoritetsmedia

Parallellt med den ”vanliga” journalistiken finns det som kallas Invandrar- och minoritetsmedia, dvs. medieverksamhet (press, radio, TV) som drivs av och för invandrare och som ofta handlar om ämnen som berör olika invandrargrupper. Arbetsspråken är många och svenskan är ett av dem. Det är förstås ingen enhetlig grupp som arbetar inom Invandrar- och minoritetsmedia och det finns också personer som inte stödjer benämningen. Dessa medier är naturligtvis en arbetsmarknad för invandrade journalister och villkoren inom branschen är värt att titta vidare på.

På den första rikskonferensen för Invandrar- och minoritetsmedia som hölls i Malmö i februari 2000 diskuterades vilka problem som finns i branschen. Bidragsstödet var en stor fråga i debatten och det uppmärksammades att presstödet måste ses över. Ansvar för presstöd delas idag mellan Presstödsnämnden och Statens kulturråd (kulturtidskrifter). Tidigare delade också Invandrarverket ut stöd till invandrarorganisationers tidskrifter, men detta stöd har inte överfört till Integrationsverket, varför det nu finns ett glapp i bidragstilldelningen. Organisationspress som varken räknas som kulturtidskrifter eller uppfyller villkoren för presstöd utgivnings- och upplagemässigt (minst ett nummer/vecka och minst 2000 i abonnerad upplaga, samt 90procent av innehållet skrivet på svenska)¹¹³ har i nuläget hårda villkor och slåss för sin överlevnad. Vad gäller de befintliga stöden nämnde Erik Östling från kulturrådet en problematik som finns vid bidragstilldelning, nämligen att det finns många kulturtidskrifter på samma språk och att det är tidskrävande att avgöra vilka som är seriösa och bör ges stöd (eftersom de måste översättas).¹¹⁴

Detta dilemma har konsekvenser för många i branschen. En av mina intervjupersoner ger ut sin egen tidning på modersmålet. Hon flyttade till Sverige i början av 1990-talet och var då på toppen av sin journalistkarriär i hemlandet. Hon hade flera år i branschen bakom sig och var chefredaktör för en medelstor tidning. Det har tagit henne många år att etablera sig som verksam journalist i Sverige och hon är fortfarande mycket osäker på om hon kan leva på sitt yrke här. Hennes tidning, som är en familjetidning som ges ut på turkiska, är viktig för integrationen och tillgången till information hos de turkisktalande i Sverige,

¹¹² Samtal med Britt Hultén 000307

¹¹³ Utöver dessa tre villkor finns andra krav som måste vara uppfyllda. (Se Presstödsnämnden villkor på www.presstodsnamnden.se)

¹¹⁴ Erik Östling, paneldiskussion vid Rikskonferensen för Invandrar- och minoritetsmedia. Malmö 000210.

menar hon. Detta försöker hon övertyga svenskt kulturliv om och har vänt sig till i stort sätt alla instanser och personer som arbetar med medie- och kulturfrågor. Hon berättar att intresset alltid är stort och att alla stödjer henne i teorin men att hon i praktiken inte får tillräckliga bidrag.

Under rikskonferensen i februari 2000 bildades FIMMS, Föreningen för invandrar- och minoritetsmedia i Sverige, vilket är en ideell förening som kommer att verka bland annat för bättre bidragsvillkor. Signifikativt är att FIMMS, som många andra föreningar som arbetar för invandrare som grupp, bedriver sin verksamhet genom ideellt arbete. Denna form är alltid bräcklig eftersom den bygger på enskildas obetalda insatser utöver det egna arbetet och har lite medel för att verka för sin sak. Paul Ahanmisi, redaktör för Africa Forum och initiativtagare till konferensen, menar att detta förhållande inte stoppar FIMMS. De journalister som är involverade i föreningen är så vana vid att arbeta under dåliga ekonomiska förhållanden att de fortsätter att kämpa tills deras situation förbättras.¹¹⁵

Sammanfattande kommentarer

Man kan säga att det finns två huvudspår i diskussionen om invandrade journalister. Dels är det frågan om hur situationen skall förbättras samt om de svenska redaktionernas ansvar. Kulturpolitiskt finns det redan en målsättning att få in fler invandrade journalister, vilket förutsätter aktiva åtgärder med bland annat fortbildning. I praktiken tycks åtgärderna gå långsamt. Dels är det frågan om hur det icke-svenska inom journalistiken, dvs. invandrar- och minoritetsmedia, stöds, värderas och införlivas inom mediebranschen.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan sägas att de fyra branscherna är olika till sin karaktär och att situationen för invandrade kultur- och mediearbetare därmed upplevs olika. En gemensam nämnare är dock att många är överens om att det finns hinder för etablering. Vilka dessa hinder är, är därför lite av en kärnfråga och det finns inga enkla snabba svar, framförallt inte om man går förbi de vanliga förklaringarna såsom ”svårigheter med språket”. Här vill jag betona att det räcker att någon upplever ett hinder för att man ska konstatera att det finns hinder inom en bransch eftersom enskilda människors upplevelser av en situation i hög grad påverkar handlingsutrymmet. Därmed inte sagt att upplevda hinder *endast* existerar i tanken.

Hindren för etablering inom branscherna kan urskiljas både på system- eller institutionsnivå och på individnivå. De kan vara direkt relaterade till branschen men måste inte vara det. Den allmänna sociala situationen (segregation, utanför-

¹¹⁵ Samtal med Paul Ahanmisi, *Africa Forum*, 000503.

skap, sociala svårigheter) för en del av Sveriges invandrade befolkning, påverkar givetvis också situationen för kultur- och medieverksamma.

Hindren kan med fördel brytas ner i ett antal analyserbara delar. De kan vara *fysiska* (en skådespelare har svårt att få roller på grund av utseendet), *psykologiska* (en journalist förlorar sitt yrkesmässiga självförtroende i mötet med den svenska mediearbetsmarknaden), *sociala* (en musiker har inget kontaktnät i musikvärlden), *språkliga* (invandrade journalisters texter kan behöva extra redigeringsstöd), *ideologiska/attitydbundna* (invandrade kultur- och mediearbetare (eller deras uttryck) värderas lägre än ”det svenska”), *traditionsbundna* (ex. man gör som man alltid gjort inom branschen utan hänsyn till yttre förändringar), *yrkesrelaterade* (en invandrad skådespelare har en annan scenkonstnärlig utbildning) *organisationsrelaterade* (interkulturella ensembler kräver mer repetitionstid än vad som ges på teatern), *systemrelaterade* (arbetsförmedlingen kräver att man är etablerad i kulturlivet för att få deras hjälp, men personen i fråga har aldrig haft en chans att ta sig in i svenskt kulturliv) *ekonomiska* (låga bidragsstöd till medier på minoritetsspråken eller andra kulturprojekt försvårar möjlighet till långsiktig verksamhet). Samtliga exemplen inom parentes är hypoteser.

Detta sätt att analysera hindren visar att det inte är en enkel fråga om entydig diskriminering från ett håll, utan ett frågekomplex där resultaten av alla hinder tillsammans ger en situation med olika villkor för invandrade och svenska kultur- och mediearbetare. Det möjliggör också en diskussion om hindren verkligen är ”naturgivna” eller om de kan brytas ner.

4. Diskussion om vidare forskning

Ur redovisningen av hur personer verksamma i kultur- och mediebranschen uppfattar hur situationen är för invandrade kulturarbetare, kan man identifiera flera frågor som kan utforskas vidare. Kapitlet redovisar dessa frågeställningar samt metoder för vidare forskning.

4.1 Identifierade frågeställningar

Ett antal frågeställningar har nu utkristalliserats sig. Många av dem är generella, medan andra är specifika för en viss bransch. Man kan också identifiera problem på flera nivåer: på politisk/ideologisk nivå, på systemnivå och på individnivå. De olika nivåerna går i varann. Jag kommer därför att redovisa frågorna i en längre diskuterande text under flera delrubriker.

Problem i fältet mellan ideologi och praktik

Mainstreaming eller särbehandling?

En central fråga som gäller samtliga yrkesgrupper är var de invandrade konstnärerna och journalisterna hamnar i systemet. Hur fungerar den statliga mainstreamingideologin i praktiken? Om mångfald skall genomsyra kulturlivet, vem har då ansvaret för att detta sker? Institutionerna? Fria grupper och föreningar? Fackförbunden? Jag tror att det kan finnas ett glapp mellan ideologi och praktik som har direkta konsekvenser för den etniska mångfalden inom kulturlivet. Detta glapp kan delvis bero på den otydlighet som finns i de politiska målformuleringarna. Medan det å ena sidan finns ett ideal om likabehandling finns det å andra sidan också särskilda insatser för nya kulturuttryck, varav Forum för Världskultur, som verkar för mer (etnisk och) kulturell mångfald inom kulturlivet, är det tydligaste exemplet.

Vad innebär då dessa mål i praktiken om man beaktar de fyra branscher jag har studerat? Innebär mainstreaming inom teatern att en svart skådespelare skall kunna spela alla roller, dvs. andra roller än Othello? Eller innebär den att staten skall stödja polska, spanska och kurdiska teatergrupper på samma villkor som svenska? Innebär mainstreaming inom musikkivet att vi bör se fler färgade musiker i Operans orkesterdike? Eller innebär den att vi bör ha fler fasta avdelningar för etnomusik inom institutionerna? Hur skall likabehandlingsprincipen inom bildkonsten realiseras? Innebär principen att alla konstformer bör få plats inom ramen för ”svensk samtidskonst” eller innebär den att staten skall stödja arabisk ornamentik och kinesiskt tuschmåleri? Vilket är målet inom journalistiken? Innebär mainstreaming att vi skall ha invandrade journalister på

ledarredaktionerna? Eller innebär det ett större utrymme för invandrar- och minoritetsmedier i den journalistiska huvudfåran? Det finns inget tydligt svar på detta inom de kulturpolitiska dokumenten. Snarare tycks det mig som om svaret pendlar fram och tillbaka mellan dessa två alternativ, vilket får praktiska konsekvenser.

Hur invandrares konstnärliga uttryck värderas och om de hamnar i ett fack, är också värt att studera. I intervjuerna förekommer en ovilja att bli betraktad som ”invandrarkonstnär” eller ”invandrarjournalist”. Trots detta är vägarna ibland mer öppna inom de genrer som ofta förknippas med invandrare i Sverige, dvs. ”världsteater”, ”världsmusik” och ”etnokost” eller ”invandrarmedia”. Många av de intervjuade upplever att de ofta måste förklara eller motivera sin verksamhet på ett sätt som signalerar en särbehandling. Det tycks finnas orientalistiska diskursiva praktiker i svenskt kulturliv som bidrar till fackindelningen, dvs. antingen det tillskrivna ”invandrade” eller ”icke-svenska” som för uttrycken och kulturskaparna samman, i vissa fall i facket ”det annorlunda”, det som inte kan bedömas eller inte passar in för att det inte är svenskt, i andra fall i facket ”det exotiska” som är de spännande, men tillfälliga inslagen i kulturlivet. Detta sätt att resonera kring frågorna kan ge en förklaringsmodell till varför det som inte är svenskt lätt blir exotiskt ”mångkulturellt” och ”etno” eller marginellt och osynligt i den svenska kulturvärlden. Kanske bör man fråga sig varför det finns ett behov av fackindelning. Och är det överhuvudtaget möjligt eller ens önskvärt att dela in kulturuttrycken i svenskt respektive icke-svenskt? Det talas numera om hybriditet och interkulturalitet, dvs. en sammansmältning och ett utbyte av uttryck, men också något nytt som föds inom konsten i ett mångkulturellt samhälle. Dessa uttryck låter sig inte på ett enkelt sätt definieras.

Kraven på konstnärlig kvalitet

Frågan om konstnärlig kvalitet återkommer ofta i diskussionen. Vad är då konstnärlig kvalitet?

Kvalitet, särskilt konstnärlig kvalitet, är inget statiskt. Konstnärlig förnyelse bygger på att nyskapande konstnärer bryter mot rådande kvalitetsuppfattningar. I strävan efter kvalitet är gediget kunnande liksom alternativ till slentrianmässig och schablonartad kulturproduktion av särskild vikt.¹¹⁶

Denna förklaring på hur kvalitetsmålet inom kulturpolitiken skall tolkas tyder på att man erkänner konstnärlig kvalitet som föränderlig. Här väcks flera stora och viktiga frågor. Hur har de rådande kvalitetsuppfattningarna befästs inom kulturlivet? Vem har makt att avgöra vad som är konstnärlig kvalitet? Vad tolkas som ett brott mot kvalitetsuppfattningarna och vem får bryta mot dem? Det antyds i texten att det är de nyskapande konstnärerna som bryter mot en kvalitets-

¹¹⁶ Kulturpropositionen 1996/7:3. s.29

uppfattning i den riktning som ger förnyelse inom konstlivet. Här inträder ett stort dilemma som gäller värderingen av (det som tolkas som) icke-västerländska konstnärliga uttryck. I internationell debatt har man ifrågasatt den västerländska kulturvärldens tendens att insortera ”den andra konsten” i facket *traditionell konst*, vilket har diskuterats av bland andra Ria Lavrijsen. Det förutsätts ofta att afrikanska eller asiatiska konstutövare skall syssla med något traditionsbundet, vilket ingår som en del av den orientalistiska diskursen. I den mån de influeras av konstformer från Europa tolkas detta som ett steg mot modernitet (förbehållet västvärlden) och konstnärerna bemöts med frågor som ”varför sysslar ni inte med er egen konst?” När västerländska konstnärer däremot blandar in andra konstnärliga traditioner ses detta som förnyelse.¹¹⁷

Kvalitetsdiskussionen återkommer ofta när man talar om bedömningar av icke-västerländsk konst och kultur. Tony van Dijk påpekar att man måste vara extra försiktig med användningen av begreppet i frågor som gäller konstnärlig mångfald:

The notion of quality has so many meanings and is so complex that it should be used with the utmost care. And even more so in the arts. For art embodies two aspects: on the one hand it is judged on quality, on the other, art itself is the main source which generates and transforms the notion of quality in our culture.¹¹⁸

Van Dijk menar att man därför inte bör tala om kvalitet utan om *kvaliteter*.¹¹⁹ Om det alltså är så att den synliga konsten i samhället är det som genererar och omformar uppfattningen om god kvalitet och denna goda kvalitet sedan ligger till grund för bedömningen av vilken konst som ska stödjas och synliggöras i samhället, har vi en sluten cirkel med få öppningar för nya kvalitetsdefinitioner. Denna diskussion har konsekvenser för alla kulturbranscher och jag ser det som en central fråga i undersökningen av situationen för kulturskapare med utländsk bakgrund. (Och givetvis också i relation till alla former av ”avvikande” kulturskapande.)

Integrationsprojekt eller konstnärlig förnyelse?

Jag har sett en tendens att projekt med etnisk mångfald i kulturlivet, uppmärksammas och stöds som ”integrationsprojekt”. Initiativtagarna har dock inte denna målsättning (även om det kanske bli en sidoeffekt) utan ser arbetet som ett experiment och ett försök till konstnärlig förnyelse. Ibland tycks problem uppstå som kommer sig av att initiativtagarna väljer en väg som bidragsgivarna inte kan

¹¹⁷ Lavrijsen (1998) s.13-16, 22-25.

¹¹⁸ Dijk van, Tony. ”Defining qualities as opposed to quality” i Ria Lavrijsen (Red.) *Cultural Diversity in the Arts. Art, art policies and the facelift of Europe*. Royal Tropical Institute: Amsterdam (1993), s.77

¹¹⁹ Ibid.

sortera in i integrationsfacket.¹²⁰ I Fritz Betz studie av kulturlivet i Österrike konstateras att kulturprojekt med invandrade kulturarbetare alltid hamnar i en gråzon mellan kultur- och socialpolitik vilket påverkar deras ställning inom kulturinstitutionerna och de bidragsgivande instanserna.¹²¹ Kanske kan man konstatera denna gråzon mellan integration och kultur i det svenska fallet, som jag i korthet nämnde tidigare. Ana Maria Padilla på Aliasteatern menar att teatergrupper med invandrade skådespelare och regissörer har väldigt svårt att få bidrag till sina verksamheter, och att det dessutom finns restriktioner för vad de små mångkulturella ensemblerna bör göra (t.ex. bara spela på ett visst språk). Hon påpekar att det finns integrationspengar och arbetsmarknadspengar till denna del av kulturen men sällan några kulturpengar.¹²²

Projekt, process och permanentering

En stor del av verksamheten inom kulturlivet som drivs av eller för invandrade kulturarbetare är tillfälliga projekt. Projektledarna är ofta enskilda eldsjälar som har lyckats övertyga en institution eller en bidragsgivare om att deras verksamhet är viktig. Det har framkommit att många initiativ stupar eller försvinner just på grund av projektet som form. Ett projekt får ofta stöd för en kort period i taget och därmed går mycket tid och kraft åt till att administrera, marknadsföra, resultatredovisa och övertyga om vikten av en fortsättning. Detta innebär att arbetet med att uppfylla det huvudsakliga syftet med projektet inte får all uppmärksamhet. Många projekt dör ut helt efter projekttiden eller då eldsjälarna inte längre orkar med arbetet. Liknande typer av projekt är speciella arbetsmarknadssatsningar som ofta görs i samarbete mellan en olika institutioner och arbetsförmedlingen, såsom medieprojektet More Colour in the Media. Projekten tycks sällan utvärderas ordentligt, eller så sprids inte utvärderingsrapporterna och erfarenheterna, vilket gör att startpositionen hela tiden blir noll för nya entusiaster. Detta fenomen bekräftas av Elsie C. Franzén som en allmän tendens när det gäller projekt för personer med invandrarbakgrund inom yrkeslivet.¹²³ Många menar att arbetet med att utveckla och införliva kulturuttryck från andra delar av världen i det svenska kulturlivet, såväl som att integrera personer med invandrarbakgrund på arbetsplatserna, inte är projekt utan processer. Det är på lång sikt man kan se de resultat som ett projekt ofta utvärderas utifrån. Processer kräver längre tid och vägen kan kantas av oförutsedda problem.

Slutligen kan man fråga sig varför så få verksamheter med ”mångkulturell prägel” blir permanenta delar av det statligt understödda kulturlivet, oavsett om

¹²⁰ Målsättningen med den konstnärliga förnyelsen nämns bland andra av Chris Torch om den mångkulturella ensemblen Shikasta och Jonas Knutsson om det mångkulturella Stockholm Folk Big Band.

¹²¹ Betz (1996) s.2-3

¹²² Samtal med Ana Maria Padilla, Aliasteatern 000324

¹²³ Franzén Elsie C. *Invandring och arbetslöshet*. Lund: Studentlitteratur (1997), s. 41-43

de drivs inom en kulturinstitution eller vid sidan om. Och vad händer när ”mångkultur” blir en permanent del av en institution? Som exempel kan nämnas Södra Teatern i Stockholm, en verksamhet som ligger under Riksteatern och som har i uppdrag att till väsentlig del erbjuda scenkonst från hela världen, ”särskilt från länder och miljöer, vilkas kultur vanligen inte blir tillgänglig för en svensk publik genom etablerade kommersiella eller institutionella kanaler”.¹²⁴ Teatern har dock inte tilldelats nya medel för att kunna uppfylla uppdraget, vilket enligt teaterchefen Ozan Sunar innebär att teatern måste hyra ut lokalerna till annan verksamhet för att ekonomin skall gå runt. Det är intressant att notera att man inom Södra Teatern, som bedriver verksamhet utifrån ett statligt uppdrag, beskriver samma typ av problematik som små fria grupper eller tillfälliga projekt, dvs. att medelstildelningen är otillräcklig, att det finns få möjligheter att söka externa bidrag och att de anställda får offra mycket genom personligt engagemang för att kunna driva verksamheten i den avsedda riktningen.¹²⁵

Kulturmöten och kulturkrockar

Som jag inledningsvis påpekade möts kulturbegreppen i denna studie: kultur som konstnärlig verksamhet, kultur som normer, värderingar och traditioner samt kultur som arbetsorganisatorisk term. Föreställning att kulturlivet är en öppen bransch där människor möts i ”konstnärskapet” är mycket intressant att studera, som jag i korthet nämnde tidigare. Är det så? Samtidigt som myten om konsten som en gränsöverskridande och öppen bransch är i hög grad levande, är det lika självklart för de flesta att vägen in i branschen inom många kulturyrken går via kontakter. Man blir alltså inte upplyft (enbart) på grund av ens konstnärliga förträfflighet. Branscherna kännetecknas av hård konkurrens om arbetstillfällen och ekonomiska medel. Att förbättra invandrade kulturarbetares villkor innebär oftast en typ av uppoffring för svenska etablerade kulturarbetare och är alltså en konflikt. Osynliggör myten om konsten som mötesplats diskriminering eller uteslutningsmekanismer?

Genom intervjuer med olika aktörer om situationer där konflikter har uppstått, kan man skapa en bild av ett eventuellt glapp mellan myten om kulturen som mötesplats och de faktiska kollisioner och konflikter som kan uppkomma när invandrade konstnärer och journalister möter det svenska kulturlivet. En intressant fråga är vad som händer i mötet om inträdet i yrket innebär uppoffringar av något slag eller hotar ordningen. Det tycks mig som om alla välkomnar fler kulturarbetare och journalister med invandrarbakgrund så länge det inte sker på bekostnad av den ställning som de själva har nått eller innebär

¹²⁴ Kulturdepartementet, ”Mål, återrapporteringskrav och uppdrag för budgetåret 2000 avseende vissa institutioner inom Kulturdepartementets ansvarsområde” Ku1999/3736/Sam, Regeringsbeslut 1999-12-22, s. 208-211 ”Riksteatern”.

¹²⁵ Samtal med Ozan Sunar, Södra Teatern , 000526

alltför stora förändringar. Var går gränsen och när aktualiseras frågor om etnicitet och eventuella kulturella olikheter?

Problem på systemnivå

Arbetsgivarens roll?

Ett fenomen som går igen i de branscher jag har tittat på är att initiativet till att aktivt lyfta fram invandrade kulturarbetare ofta kommer från någon som själv har invandrarbakgrund. Repertoaren på kulturinstitutioner som har konstnärliga ledare med utländsk bakgrund har *ibland* en mer mångkulturell prägel. Christian Catomeris har påpekat att redaktörer med invandrarbakgrund i högre grad uppmärksammar problematiken med för få invandrade journalister.¹²⁶ Det skall naturligtvis betonas att invandrarbakgrund varken är en förutsättning eller en garanti för detta intresse, och att man därför bör vara försiktig med generaliseringar.

Chefers, konstnärliga ledares, redaktionschefers och galleristers roll för invandrade kulturarbetare har dock varit helt avgörande för samtliga jag har talat med. Ett stöd uppifrån tycks vara ett av de viktigaste kriterierna för att lyckas etablera sig (vid sidan om eget engagemang och hårt arbete för att upprätta kontakter osv.). Hur ser det ut på kulturinstitutionerna? Finns det tillräckligt många chefer och anställda med intresse, kunskaper och vilja att arbeta aktivt för mer etnisk mångfald inom kultursektorn? Är denna fråga på tapeten vid chefs-tillsättning?

I Storbritannien har det låga antalet chefer med utländsk bakgrund (*Black and Asian*) inom kulturlivet debatterats som en problemfråga. Medan kulturlivet har förändrats i fråga om etnisk mångfald, är ledningen för kulturinstitutionerna fortfarande övervägande (manligt) ”vit”. I en rapport från konferensen *Correcting the Picture*, konstateras en misstro mot mainstreamingideologins möjligheter att ge alla lika villkor. Att vissa grupper ”inte söker chefjobb”, räcker inte som förklaring till varför situationen är som den är. I rapporten framkommer också uppfattningar om att mer etnisk mångfald på chefsnivå, inte bara är en fråga om representativitet, utan kommer att ändra institutionernas mål, inriktning, arbetsmetoder och besökarprofil.¹²⁷

Kulturarbetare och konstnärer med invandrarbakgrund, speciellt de som har nått en viss position, får ofta uttala sig som representanter för en hel grupp och blir därmed deras språkrör. Detta är något som tillskrivs dem och behöver alltså inte vara en självpåtagen roll. Det har i den internationella debatten påpekat att

¹²⁶ Catomeris, Christian. ”Som att förflytta sig tjugo år tillbaka i tiden. Om etnisk ’enfald’ på redaktionerna.”, i *Mörk magi i vita medier. Svensk nyhetsjournalistik om invandrare, flyktingar och rasism*. Red. Ylva Brune. Carlssons: Stockholm (1998).

¹²⁷ *Correcting the Picture. New perspectives on Cultural Diversity in Arts Management*. Konferensrapport. Arts Council of England: London (1998), p.23-26

detta krav på representation kan vara en börda, både för språkrören själva och för den grupp individer de anses representera. Individen blir representant för den kollektiva gruppen *Andra*, vilket osynliggör både individuella olikheter inom gruppen och personens egna skapande eller yrkesgärning.¹²⁸ Detta blir en typ av särbehandling som tycks gå emot den kulturpolitiska mainstreamingideologin och bidrar till den uppdelning i vi och dom, svenskt och icke-svenskt, som hela kulturpolitiken av idag avser att motverka. Därför kan de vara av intresse att närmare studera sådana särbehandlingsprocesser. Dessutom kan man väcka frågan om vilka som blir språkrör och får makt att uttala sig i debatten med avseende på till exempel kön, klass och etnisk bakgrund.

I teorin kan det verka enkelt att plädera för integration och etnisk mångfald i kulturlivet och de flesta som jag har talat med gör det. I praktiken är det vara mer komplicerat än så. Skillnader i arbetsmönster, osynliga regler och koder inom en bransch, kulturella nyanser som misstolkas och ibland också direkt diskriminering, kan förekomma inom de etablerade kulturinstitutionerna när personer med invandrarbakgrund arbetar där. Det är viktigt att påminna om att definitionen av och kunskapen om vad som är diskriminering är ganska dålig, och att det ofta handlar om att medvetandegöra beteende- och tankemönster. Det händer att det uppstår konflikter mellan invandrade och svenska kulturarbetare på institutionerna.¹²⁹

Ett exempel är ett projekt inom en stor teaterinstitution som kom till på initiativ av en kulturarrangör med utländsk bakgrund. Syftet med projektet var att sammanföra kulturskapare från Sverige med invandrade konstnärer för att stimulera till ökat utbyte dem emellan, samt verka för mer mångfald inom det svenska kulturlivet. Han presenterade sin idé om kulturkvällar för teatern som inte kunde stötta den ekonomiskt. Initiativtagaren gick då vidare till olika instanser för att söka externa medel och lyckades få tillräckligt stöd för att kunna realisera projektet. Han blev tillfälligt anställd av teatern som projektledare och arbetade med stora delar av det praktiska såsom engagemang av artister, planering av genomförandet, marknadsföring- och informationsspridning. Kulturevenemangen var publikmässigt en stor framgång. Genom att initiativtagaren använde för teatern helt ovanliga marknadsföringsmetoder, blev kvällarna välbesökta av en publik som annars inte brukar ta del av teaterns utbud.

Under arbetets gång har initiativtagaren dock upplevt sig vara motarbetad och marginaliserad inom teatern. Från teaterns sida har man upplevt svårigheter med kommunikationen dem emellan. Projektet kunde få fortsatt stöd utifrån och hade kunnat bli en mer långsiktig satsning. Teatern ville också fortsätta med projektet, men ansåg att initiativtagaren inte kunde ha rollen som projektledare, utan som

¹²⁸ Lavrijsen, Ria. "Introduction" i Ria Lavrijsen (red.) *Global Encounters in the World of Art. Collisions of tradition and modernity*. Royal Tropical Institute: Amsterdam (1998) s.16-17

¹²⁹ Denna slutsats har jag kunnat dra genom de berättelser jag har fått höra. Det bekräftas också av Björn Westeson på Forum för Världskultur (Samtal 000308).

rådgivare på deltid till två svenska projektledare. Detta accepterade inte initiativtagaren som endast kunde tänka sig att fortsätta om han fick vara ledare (för sitt eget projekt). Därmed blev positionerna låsta och det blev ingen fortsättning på projektet. Initiativtagaren är mycket besviken på teatern som han menar har sugit ut honom och använt hans goda idéer utan att ge honom fullt erkännande. Han berättar också att teatern har vägrat föra en dialog om konflikten och han upplever att man har försökt sätta munkavle på honom genom restriktioner om vilka han fick prata med inom teatern. Initiativtagaren har vänt sig till Teaterförbundet som inget kunde göra eftersom han inte var medlem hos dem. Han funderade på att vända sig till DO, men tvekade eftersom han inte vet hur detta kommer att påverka hans chanser inom svenskt kulturliv i framtiden. Huvudfinansiären som också var medproducent i projektet har försökt medla mellan parterna och har också kritiserat teatern för att de inte visade någon vilja att lösa konflikten.

En konflikt av denna typ visar många av de dolda hinder som kan finnas i svenskt kulturliv. Dels finns det förmodligen, som inom alla branscher, en omedvetenhet om att det krävs något av en organisation för att överbrygga de svårigheter som kan uppstå på grund av olika yrkestraditioner eller på grund av kommunikationssvårigheter inom en organisation med etnisk mångfald bland arbetstagarna. Andra frågor som hamnar i fokus är hur långt man är beredd att kompromissa från båda håll. Om det verkligen uppstod svårigheter i samarbetet, är frågan hur mycket teatern var villig att själv satsa för att stödja projektledaren och varför konfliktsituationen blev olöslig. Hade initiativtagaren en realistisk uppfattning om möjligheten att etablera sig inom teatern? Eller innebar initiativtagarens nya arbetsmetoder och idéer ett hot mot teatern? Vari låg hindren?

Fackets roll?

Det finns olika uppfattningar om fackets roll och ansvar för att frågorna om de invandrade kulturarbetarna kommer upp på dagordningen. Det pågår också en generell diskussion om vad facket är och ska vara i framtiden. Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO) Margareta Wadstein skriver på DN debatt att "Facket struntar i invandrarna". Hon menar att arbetsmarknadens parter har huvudansvaret för att den nya diskrimineringslagen efterföljs men att det finns en stor okunskap om detta inom många fackförbund. DO uppmanar till ett ökat medvetande om vilka uttryck etnisk diskriminering tar sig på arbetsplatserna och menar att facken har en stor roll i det förebyggande arbetet.¹³⁰ Bland mina kontakter finns uppfattningar om att facken ger ett skenstöd. Andra menar att fackförbunden bara arbetar för dem som redan är inne i branschen, vilket gör att de icke-etablerade inte kan få hjälp från det hållet. Åter andra har aldrig ens tagit hjälp av kulturfacken, ofta för att de har lite kunskap om vad facket gör. Slutligen

¹³⁰ Wadstein, Margareta. "Facket struntar i invandrarna" DN debatt, 000503

finns det även dem som endast har positiva erfarenheter av facket. Jag vill påpeka att fackföreningarna inte var särskilt betydelsefulla i de enskilda berättelserna och att många inte hade någon åsikt om dem.

Publikens roll?

Publikens efterfrågan på en viss typ av kulturellt uttryck inverkar naturligtvis på invandrade kulturskapares möjligheter att försörja sig. Till exempel har den stora salsavågen i Sverige banat väg för musiker, danslärare och arrangörer. Det finns dock flera aspekter man måste ha i åtanke när man diskuterar efterfrågan. Dels skall det påminnas om att stora delar av kulturlivet är beroende av offentliga medel och bakom en sådan medelstillsättning ligger kulturpolitiska riktlinjer men också ideologier och värderingar om vad som är värt att stödja. Att det finns en stor efterfrågan på världsmusik innebär inte att det automatiskt öppnas en bransch för invandrade och svenska musiker inom denna genre. Det krävs aktiva beslut om att denna del av musiklivet skall få stöd. Som exempel kan nämnas Re:Orientfestivalens svårigheter att få bidrag vilket har gjort att det inte blir någon festival detta år, efter flera års välbesökta och uppskattade arrangemang.

Dessutom, menar många, kan man inte bedöma efterfrågan på icke-svenska kulturuttryck utifrån majoritetssamhället eller mainstreamutbudet. Det måste finnas utrymme för ”minoritetskultur” som en del av de svenska understödda kulturlivet. Till exempel finns det åsikter om att presstödskraven för tidningar på invandrarspråk måste anpassas i förhållande till storleken på olika språkgrupper.¹³¹

Jag anser att man kan jämföra diskussionen om minoriteternas efterfrågan med den diskussion om konflikten mellan konst och demokrati som har förts av Tomas Forser inom ramen för Demokratiutredningen. Forser, som diskuterar teaterns utveckling, menar att de kulturpolitiska målen om vidgad delaktighet i kulturlivet riskerar att äventyra den konstnärliga kreativiteten och kvaliteten och betonar att teaterns huvudsakliga konstnärliga funktion måste få gå före kulturpolitiska målsättningar ”om si eller så stort utbud eller med den eller den etniska, köns- och klassmässiga inriktningen.” Forser skriver vidare:

[V]i behöver också en konst som går på tvärs mot all denna förebildlighet. En konst som väljer aristokratiska hållningar, skyr delaktighet, argumenterar för ojämlikhet och sätter frågetecken efter demokrati. /---/ Konsten är ingen allmänning utan en plats för det partikulära, det egensinniga och det personliga.¹³²

Den intressanta frågan, menar jag, är inte konflikten mellan kvaliteten och kvantiteten, utan frågan om vilka partikulära och egensinniga uttryck som får

¹³¹ Uppfattningen om presstöd uttrycks bland annat av Miguel Benito, Immigrantinstitutet.

¹³² Forser, Thomas. ”Demokratin på teatern” i *Demokratins estetik* (SOU 1999:129) Demokratiutredningens forskarvolym IV, s.199-225, båda citaten s. 217

vara elitistiska och konstnärligt fredade. Vilken publik och vilka kritiker tillåts definiera det *betydelsefulla* avvikande? Det finns således en maktdimension i diskussionen om publik, utbud och efterfrågan som bör beaktas. Kan ett marginellt icke-svenskt konstnärligt uttryck försvaras och fredas för dess konstnärliga betydelse, trots att publiken och efterfrågan är liten?

Det förekommer också uppfattningar om att det finns en enorm efterfrågan på medier som speglar erfarenheterna i det mångkulturella Sverige och att det bokstavligen finns miljoner att tjäna också inom kulturen på att öka ett sådant utbud (till exempel inom filmen).¹³³ Denna efterfrågan kommer naturligtvis inte bara från människor med invandrarbakgrund.

Problem på individnivå

Individens roll?

För att kunna utreda frågan om invandrade kulturarbetares situation måste man ibland generalisera och sammanföra ett antal individer till en grupp. Det är dock viktigt att alltid hålla i minnet att det rör sig om enskilda individer med olika personliga förutsättningar och erfarenheter. Inte minst blir detta viktigt då det handlar om konstnärskap som i sig kännetecknas av en hög grad av individualitet. En del av yrkesidentiteten består av det personliga uttrycket hos en scen-, ord-, ton- eller bildkonstnär. Även inom journalistiken har journalisterna ett eget sätt att uttrycka sig på och ibland vissa teman som specialitet. Därtill har varje enskild aktör sin speciella historia och det finns en mängd faktorer i de enskilda berättelserna som visar hur mycket som spelar in i möjligheterna till etablering i kultur- och mediebranschen: kön, ålder, utbildning, erfarenheter, familjesituation, ursprungsland, invandraringsår, orsak till migration, väg till Sverige, kontaktnät, möten med olika människor i Sverige m.m. Det är min uppfattning att gruppstudier och kvantitativa metoder alltid bör nyanseras genom individstudier. Här måste man också problematisera enskilda individers relation till kulturlivet och fråga sig vilka människor i Sverige generellt sett som tar sig in i branschen, med avseende på social, kulturell och etnisk bakgrund, nätverk och kontakter m.m. Som jag har påpekat har de konstnärliga utbildningarna den mest snedvridna sociala och etniska rekryteringsbasen och detta kan både vara en spegel av och en bidragande faktor till hur etableringsvillkoren ser ut. Detta för mig in på en mer övergripande diskussion om maktförhållanden i branschen.

¹³³ Gert Lundstedt "Miljoner att tjäna på utländska skådisar!" i *AKT*, mars 2000, s.3 Intervju med skådespelaren Lamine Dieng.

Övergripande perspektiv

Maktperspektivet

När jag hittills har talat om aktörer i kulturlivet har jag inte i högre utsträckning problematiserat de maktstrukturer som implicit styr möjligheter till etablering (för alla i branschen). En av mina intervjupersoner menar att frågan om invandrade kulturarbetares möjligheter egentligen handlar om utanförskap och avvikelser i ett vidare perspektiv. Stora delar av kulturbranschen är diskriminerande, menar han, genom att det finns klara gränser mellan dem som räkas in och dem som står utanför. Således finns det åsikter om att alla som avviker utesluts, svenskar eller icke-svenskar som inte har rätt kontaktnät eller besitter det sociala och kulturella kapital som krävs för att komma in i branschen.

En vidare undersökning bör också omfatta en maktförståelse med åtföljande diskussion om vilka diskurser som styr kulturlivet och vilka som har tolkningsföreträde. En diskursanalys som ser vidare på hur parallella diskurser möts och krockar i fallet med invandrade konstnärer och journalister, är en möjlig öppning till en sådan problematisering: Den västerländska konstdiskursen med bedömningar av konstnärlig kvalitet, den orientalistiska diskursen med synen på ”den andre”, diskursen kring ”invandraren” i svenskt yrkesliv m.fl.

Genusperspektivet

En fråga som också rör maktförhållanden i branschen är frågan om mäns och kvinnors olika villkor. Camilla Nyberg har på uppdrag av Konstnärsnämnden gjort en granskning av villkoren inom konstnärssyrket ur ett genusperspektiv. Denna studie visar att kvinnor inte har samma förutsättningar som män att ta sig fram inom de konstnärliga yrkena. Problematiken går igen i inkomstnivåer, bidragstilldelning, bedömningskriterier, nätverksskapande osv.¹³⁴ Det finns därmed all anledning att också undersöka invandrade kulturarbetares villkor ur ett genusperspektiv. Även om valet av intervjupersoner i denna studie har gjorts med tanke på jämn könsfördelning, har det funnits en risk för att frågan blir osynlig. Därför menar jag att ett särskilt fokus på könets betydelse för etableringsvillkoren måste finnas med i en fördjupad undersökning. Det finns en uppenbar risk att frågan om mäns och kvinnors olika villkor hamnar i skuggan av ”invandrarproblematiken” och att invandrarjournalisten, bildkonstnären, skådespelaren eller musikern utan reflektion föreställs vara en man.

Det historiska perspektivet

Den finns naturligtvis en längre diskurs om ”främlingen” i kulturlivet. I en vidare undersökning vore det intressant att kartlägga denna diskurs för att få klarhet i

¹³⁴ Nyberg, Camilla. ”Om konstnärer, kön och konstnärliga uttryck. Rapport om skillnader i kvinnliga och manliga konstnärers villkor”. Konstnärsnämnden, januari 1999.

hur situationen har förändrats. Gustav III tog in franska skådespelare för att bygga upp teatern i Sverige. Hur såg man på dem och vilken ställning hade de? Arkitekter och bildkonstnärer har sedan många hundra år rekryterats från kontinenten. Varieté- och cirkusliv är också internationella branscher. En angränsande fråga gäller acceptans eller utanförskap. Hur kommer det sig att vissa konstnärer och kulturpersonligheter med invandrabakgrund blir accepterade som verkliga bärare/skildrare av den svenska kulturen, såsom Cornelis Vreeswijk och Colin Nutley?

4.2 Metoder för vidare forskning

Vilka metoder som väljs i en fortsatt undersökning beror givetvis på vilka frågor man vill besvara. Nedan följer en kort diskussion om tre metodiska vägar som jag tror är fruktbara, (möjligen i kombination med varandra).

Undersökning av glappet mellan ideologi och praktik

Det vore, som jag redan har antytt, av intresse att se vidare på den statliga kultur- och arbetsmarknadspolitiken med avseende just på invandrade kulturarbetare för att närmare kartlägga hur de ibland tvetydiga målen skall realiseras i praktiken. En del av denna studie kan röra medelstildelningen. Möjligheten att genomföra projekt såväl som fast verksamhet avgörs av om man får ekonomiskt stöd eller inte. Hur fördelas medlen inom kulturlivet? Och hur fördelas de speciella medel som är avsatta för mångkulturell verksamhet t.ex. inom Forum för Världskultur? Ett av de kulturpolitiska målen är att kulturell (och etnisk) mångfald skall genomsyra kulturlivet. Hur avspeglar sig detta mål på medelstildelningen *inom* institutionaliserade verksamheter? Har extra medel avsatts för detta arbete? Om så inte är fallet blir det en fråga om prioritering, vilket möjligen äventyrar målet. Det är också av vikt att undersöka bidragstildelningen hos några stora institutioner såsom Kulturrådet, Konstrådet, Integrationsverket, Konstnärsnämnden och Stiftelsen Framtidens kultur men även inom kommuner, landsting och folkbildningen. Det huvudsakliga syftet skulle alltså vara att undersöka om det finns ett glapp mellan målformuleringar och tilldelade medel och hur detta inverkar på den etniska mångfalden i kulturlivet. En angränsande fråga är vilken sorts ekonomiskt stöd tilldelas den invandrade kulturen. Är det kulturpengar? Integrationspengar? Eller arbetsmarknadspengar?

Intervjuer och fallstudier

En fortsatt undersökning av några väl avgränsade områden inom kultur- och mediesektorn, med intervjuer som främsta metod är också en möjlig fortsättning. Studier på individnivå och ett antal fallstudier är ett sätt vidare undersöka de hinder för etablering som finns inom branscherna. Mycket av problematiken när

det gäller de här frågorna anser jag beror på att diskussionen, om den förs, förs i marginalen eller stannar vid en diskussion utan att ge några konkreta förändringar. Det kan alltså finnas ett glapp mellan ideologi och praktik även på denna nivå. Många frågeställningar har möjligen inte ens kommit upp till ytan, men en fortsatt kvalitativ undersökning kan medvetandegöra vad som händer i mötet mellan ”det svenska” och ”det invandrade” i svenskt kulturliv och vilka neutrala praktiker som riskerar att utesluta personer med utländsk bakgrund. Ett förslag är en jämförelse av etableringsvägar och yrkessituation för en grupp (etniskt) svenska respektive invandrade kulturarbetare för att se hur det skiljer sig dem emellan på flera nivåer. Ligger skillnaderna i antal uppdrag, kontaktnät, bemötande utifrån etc.?

Kvantitativa metoder

Det är komplicerat att ringa in omfattningen av problematiken för personer med invandrarbakgrund inom kultur- och mediesektorn och fastställa huruvida branscherna är bättre eller sämre än andra branscher. Ett steg i kartläggningen av förhållandena för fackförbundens invandrade medlemmar kan göras genom sambearbetning av medlemsregister med databasen LOUISE. Denna databas innehåller samlade kontrolluppgifter från 1990 till 1995 och har information om inkomster, anställningar (efter näringsgren), A-kasseperioder mm. Framförallt kan den säga något om relationerna mellan olika perioder i yrkeslivet och kan därmed ge en bild av de grader av etablering som jag har talat om. Siffrorna kan vidare ge en bild av hur arbets- och inkomstsituationen har varit för invandrade medlemmar i relation till svenska medlemmar. Detta kan i sin tur ge en indikation om hur det ser ut inom kulturbranschen i relation till andra branscher, samt hur det inom respektive kulturbransch eventuellt skiljer sig mellan olika invandrargrupper. Siffrorna måste tolkas i relation till invandringsår, ålder och kön, social situation etc. En förutsättning för sambearbetning är att medlemsregistret innehåller personnummer med alla tio siffror. Det kan vara klokt att undersöka fler fackförbund eller intresseorganisationer inom kultur- och mediebranschen än dem som har beaktats i förstudien, till exempel alla medlemmar i KLYS som samlar kulturskapare inom ord- ton- bild- och scenkonsten. Som exempelstudie kan förhållandet mellan teaterförbundets internationella sektion och övriga medlemmar studeras.

Man bör dock vara medveten om att statistiken inte alltid ger en nyanserad bild och kan vara missvisande på punkter som man först efter sambearbetningen blir medveten om. En felkälla som bearbetningen ger, är att den inte fångar in samtliga professionella eftersom alla inte är medlemmar i dessa fackförbund och intresseorganisationer. Det har varit svårt att få en bild av hur många som inte är medlemmar men som ändå i huvudsak sysselsätter sig inom någon av de aktuella yrkena. För att ringa in denna grupp får man söka utanför det etablerade kultur-

livet. En kontakt leder till en annan och det är således genom personliga kontakter som denna del av kulturarbetsmarknaden kan kartläggas. Det går naturligtvis att använda andra kvantitativa metoder såsom enkätundersökningar för att få en bild av situationen i branschen.

Slutord och personlig reflektion

I min studie har jag sett att det finns en bredd av åsikter om hur situationen är för invandrade kulturarbetare och journalister och vem som har ansvaret för att förbättra situationen. Naturligtvis beror detta breda spektrum på att jag, för att möjliggöra undersökningen, har sammanfört perspektiv från människor med helt olika bakgrunder, yrkeskunskaper, personliga berättelser och erfarenheter. Konsekvensen blir paradoxalt nog att också jag har jag gjort mig skyldig till att lyfta ut det invandrade som kollektivt och avvikande. Jag tycker mig dock ha sett gemensamma beröringspunkter hos den grupp jag har kallat invandrade kulturarbetare som i första hand utgår från förhållningssätt i det svenska kulturlivet, dvs. det tillskrivna ”invandrade” eller ”icke-svenska” som för människor och kulturuttryck samman, i vissa fall i facket ”det annorlunda”, det som inte kan bedömas eller inte passar in för att det inte är svenskt, i andra fall i facket ”det exotiska” som är det spännande, men tillfälliga inslaget i kulturlivet. Jag tror inte att detta är aktiva och medvetna uteslutningsmekanismer utan praktiker grundade i den konkurrenssituation som kännetecknar hela kulturarbetsmarknaden, men också i en omedvetenhet om vilka ideologier som styr. Den svenska kulturpolitiken betonar en likhetsideologi där alla skall bedömas på samma grunder, vilket förutsätter att alla har samma villkor från början. Det har dock ibland sett ut som om det är världar mellan målformuleringarna och verkligheten. Det finns många frågor att diskutera kring denna ideologi. Mitt uppdrag har inte varit att finna svar och dra några slutsatser. Om det är någonting jag ändå personligen har kommit fram till så är det att det finns en stor mängd internationella kulturutövare som förtjänar en större synlighet i det svenska kulturlivet.

Litteratur

- Albons, Birgitta. "Bara dom lär sig svenska...", Artikelserie *Dagens Nyheter*, 31/5, 1/6, 2/6, 3/6, 7/6, 8/6, 9/6-2000.
- Arbetsförmedlingen, Platsbanken af nr 014030-050372 AST (Platsannons Teater Replica)
- Arbetsmarknadsstyrelsen, *Arbetsmarknaden för invandrare*, Ura 1999:5
- Arbetsmarknadsstyrelsen, "Utvärdering av försöksverksamhet med förstärkt arbetsförmedling vid centrumbildningarna och Folkparkerna under 1999". Rapport med anledning av regeringsbeslut A98/3414/A
- Arts Council of England. *Correcting the Picture. New perspectives on Cultural Diversity in Arts Management*. Konferensrapport. London: Arts Council of England (1998)
- Berg, Magnus. *Hudud. En essä om populärorientalismens bruksvärde och världsbild*. Stockholm: Carlssons (1998)
- Betz, Fritz. *Zur Kultur der Anderen. Migration. Kulturkonsum und Multi-kulturelle Integration*, Wien: ICCR (1994)
- "Cultural Production and the Politics of Identity. On the use of 'Multiculturalism' in two Austrian cities" i *Innovation. The European Journal of Social Sciences*, Vol 9, nr 1, (1996).
- Boman, Magdalena, "Ta tillvara på utländsk erfarenhet i Sverige" i *AKT*, 10/1997.
- Bydler, Charlotte. "Samtidskonst –Made in Sweden" i *Bang* nr 2/1999
- Catomeris, Christian. "Som att förflytta sig tjugo år tillbaka i tiden. Om etnisk 'enfald' på redaktionerna.", i Ylva Brune (red) *Mörk magi i vita medier. Svensk nyhetsjournalistik om invandrare, flyktingar och rasism*. Stockholm: Carlssons (1998).
- Chambert, Christian (red.) *Strategies for Survival- NOW!. A global perspective on ethnicity, body and breakdown of artistic systems*, Lund: Svenska Konstkritikerförbundet (1995).
- Dhupa, Venu. "Storbritanniens repertoar skiftar färg" i *Korsdrag. Det mångkulturella nätverkets tidning*. Nr 1/1999.
- Doll, Jonas, Rosa Petrovic Holmberg och Ahmad Momeni. (red.) *Här presenteras 158 kulturarbetare i Malmö*. Malmö: Arbetsförmedlingen Kultur, Invandrarförvaltningen Malmö stad, Kultur Malmö. (1997).
- Eriestam, Johan. "Konstmuseifältet" i Donald Broady (red.) *Kulturens fält. En antologi*. Göteborg: Daidalos (1998) s.237–246
- Forser Tomas, "Demokratin på teatern" i *Demokratins estetik*. Demokratiutredningens forskarvolym 4 (SOU 1999:129), s. 199–225
- Forslund, Petter. "Tradition och språket största hindret" *Dagens Nyheter*, 991006.
- Franzén, Elsie C. *Invandring och arbetslöshet*. Lund: Studentlitteratur (1997)
- Gustafsson, Ewa. "Slutrapport och utvärdering av Mål-3 Projektet On Line- More Colour in the Media på SVT och SR" (Inget datum)

- Gustafson, Klas. ”Musik inom och över gränser. Intervju med Ale Möller” i *Musik* nr5 (1998), s. 36–39
- Harrie, Anita. (red.) *Invandrare och massmedia. En annorlunda verklighet*. Stockholm: Kunskapsförlaget P.A. Norstedt och Söner/ Svenska Journalistförbundet (1999)
- Hellberg, Jan. *Musikaliska möten – om musikens plats i det mångkulturella Sverige*, Rapport nr 5, forskningsprojektet Musik, Medier, Mångkultur. Kungl. Musikaliska Akademien (1999).
- Horgby, Björn. ”Diskurs, mentalitet och konstruktion av främlingskap” i Karl-Olov Arnstberg (red) *Boja eller befrielse? Etnicitetsforskningens inriktning och konsekvenser.*, Botkyrka: Mångkulturellt centrum (1996), sid.48–57
- Hylland Eriksen, Thomas. *Ethnicity and Nationalism, Anthropological Perspectives*. London: Pluto Press (1993).
- Högskoleverket, *Journalistutbildningen i högskolan. En utvärdering*. Rapport från Högskoleverket 2000:3
- Högskoleverket, *Lärosätenas arbete med jämställdhet, studentinflytande samt social och etnisk mångfald*. Rapport från Högskoleverket 2000:8 R
- Idenstedt, Ola. ”Professorns meriter duger inte i Sverige” i *Expressen* 000216
- Intercult, ”Rapport om nya produktionsmodeller för interkulturell scenkonst”, Intercult-utredningsgruppen på uppdrag av Statens kulturråd (juni 1999)
- Internationella kulturskapare i Göteborg*. AF Kultur Media. Göteborg (1995)
- Ivarson, Göran. ”Arbetslösa yrkesmusikers arbetsmiljö. En studie av musikertillvaron”, Projektarbete vid kurs för fackliga förtroendemän, Arbetslivsinstitutet 1998/99.
- Kulturdepartementet, Propositionen 1996/7:3 *Kulturpolitik*.
- Kulturdepartementet, Lagen mot etnisk diskriminering i arbetslivet. 1999:130
- Lavrijsen, Ria (red.) *Cultural Diversity in the Arts. Art, art policies and the facelift of Europe*. Amsterdam: Royal Tropical Institute, (1993)
- (red.) *Global Encounters in the World of Art. Collisions of tradition and modernity*. Amsterdam: Royal Tropical Institute (1998)
- Lundstedt, Gert. ”Miljoner att tjäna på utländska skådisar!” i *AKT*, mars 2000
- Mohamed, Jasim. ”Fördelen med ett konstigt namn” i Anita Harrie (red.) *Invandrare och massmedia. En annorlunda verklighet*. Stockholm: Kunskapsförlaget P.A. Norstedt och Söner/ Svenska Journalistförbundet (1999)
- Narea, Ximena. ”Migración y transformación cultural. Artistas latinoamericanos en Suecia.” På www.arthist.lu.se/kultsem/person/migracion1/migracion2/migracion3 (1999)
- Nyberg, Camilla. ”Om konstnärer, kön och konstnärliga uttryck. Rapport om skillnader i kvinnliga och manliga konstnärers villkor”. Konstnärsnämnden, (januari 1999).
- Näringsdepartementet, ”Projekt om produktiv mångfald i näringslivet och på arbetsmarknaden”, Bilaga till protokoll N1999/7741/A. (1999)
- Näringsdepartementet ”Fastställande av avgränsningskriterier för arbetsmarknadspolitiska åtgärder på kulturarbetsmarknaden”. Bilaga till regeringsbeslut N1999/3743/8.

- Platell, Bodil. "Omtolkning av kulturell kompetens. Högutbildade invandrare på den svenska arbetsmarknaden". Rapport från seminarium. Botkyrka: Mångkulturellt centrum (1995), s. 17–23
- Ronström, Owe. *Att gestalta ett ursprung. En musiketnologisk studie av dansande och musicerande bland Jugoslaver i Stockholm*, Stockholm: Institutet för folklivsforskning, (diss.1992)
- "Mångfaldens expressiva former", stencil. Stockholm: Institutet för folklivsforskning (1992b)
- "On music and the rhetoric of multiculturalism" i *Ethnicity in Youth Culture*, (red. Cecilia Palmgren, Karin Lövgren och Göran Bolin) Stockholm: Ungdomskultur vid Stockholms universitet (1992c)
- Sanne, Johan M. *Arbete och arbetsmarknad för kultur- och medieverksamma. Översikt över forskning och utredning*. Arbetslivsinstitutet Arbete & Kultur, (2000).
- Skawonius, Betty. "I Södertälje är Bouncers kult" i *Dagens Nyheter*, 000329
- SCB, *Befolkningsstatistik 1999*.
- SOU 1995:84, *Kulturpolitikens inriktning*. Slutbetänkande av Kulturutredningen.
- SOU 1996:55, *Sverige, framtiden och mångfalden*. Slutbetänkande från invandrapolitiska kommittén.
- SOU 1997:183, *Arbete åt konstnärer*. Betänkande av Utredningen om översyn av arbetsmarknadspolitiken i förhållande till konstnärskapet.
- SOU 2000:15, *Forum för världskultur*. Delbetänkande av Kommittén Forum för världskultur.
- Statens konstråd, *Årsredovisning 1999*.
- Statens kulturråd, *Konsten att motverka främlingsfientlighet och rasism*. Rapport från Statens kulturråd 1994:3.
- Säfvenberg, Nike Linn. "Den mångkulturella scenen" i *Korsdrag. Det mångkulturella nätverkets tidning*. Nr 2/2000.
- "Roller, identiteter och människovärde" i *Korsdrag. Det mångkulturella nätverkets tidning*. Nr 3/2000
- Taylor, Charles. *Det mångkulturella samhället och erkännandets politik*. Göteborg: Daidalos (1994).
- Teater Replica, Platsannonser för "Pizzeria Abdullah", (inget datum)
- Teaterförbundet, "Synpunkter på betänkandet 'Sverige, framtiden och mångfalden' (SOU 1996:55)" september 1996. (Utarbetade av Astrid Assefa)
- Teaterförbundet, Internationella sektionen. "PM angående enkätundersökning och kartläggning av arbetsförhållandena för invandrarskådespelare, regissörer, m.fl.", Stockholm 11/11-1998.
- Wadstein, Margareta. "Facket struntar i invandrarna", *DN debatt* 000503.

Bilaga

Kontakter inom projektet

(utan inbördes ordning)

TCO Alicia Lycke

Teaterförbundet (Tf), Anna Carlson, Anders Graneld, Tomas Sander

Tf Internationella sektionen, Ana Maria Padilla, Bernardo Llorens

Svenska musikerförbundet, Göran Ivarson, Stellan Ljung

Konstnärernas riksorganisation (KRO), Maria Sundström

(KRO) Invalsnämnden (1999-2000), Bisse Thofelt

Svenska Journalistförbundet, (SJF) Anne Sseruwagi

Sveriges yrkesmusikerförbund (SYMF) Lillemor Svensson, Pia Forsberg, Cecilia

Langemark

Svenska konstnärsförbundet (SK) Tony Roos

Konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd (KLYS), Peter Curman

Fackligt Aktiva Invandrare, Carlos Nunjes

Konstnärsnämnden, Nils Johansson

Statens konstråd, Ann-Sofie Noring

Statens kulturråd, Erik Östling, Stefan Holmström, Ann-Cathrine Nilsson

Näringsdepartementet, Mångfaldsprojektet, Alireza Bethoui

Kulturdepartementet, Göran Blomberg, Departementsråd

Af Kultur Stockholm, Britt-Marie Sondlo, Ann-Sofi Hellis Timmås

Af Media Göteborg, Hoda Rizk

Af Kultur Media Malmö, Orlando Pionero

AMS, Anna Santesson

Integrationsverket, Adèle Ennab, Mona Hallström, Qaiser Mahmood

Intercult, Chris Torch

Forum för världskultur, Björn Westeson

Stiftelsen framtidens kultur, Jonas Andersson, Richard Hoogland

Teaterhögskolan Stockholm, Birgitta Prejborn

KV Konstskola, Göteborg, Dag Nyberg

Konsthögskolan Valand, Göteborg, Ann-Caroline Bergström

Högskoleverket, Nina Konvaleska

Immigrantinstitutet, Miguel Benito

Mångkulturellt Centrum, Botkyrka, Leif Magnusson, Charlotte Hyltén-Cavallius

Upsala Stadsteater, Stefan Böhm

Musikcentrum, Axel von Grieff

JMK Stockholms universitet, Britt Hultén

DN, Monica Langlet, samordnare för projekt med invandrade journalister

DN, Malin Holmqvist, initiativtagare -- ” --

Västmanlands läns tidning, Anne Lystedt, initiativtagare till ogenomfört liknande projekt

Corren, Gunilla Bejbro, samordnare för projekt med invandrade journalister

Africa Forum/FIMMS, Paul Ahanmisi

JMG, Göteborgs universitet, Ulla-Stina Ewenfeldt

SVT, Mosaikredaktionen, Abdul Hibombo

Sveriges Radio, More Colour in the Media, Dagny Eliasson

Moderna Museet, Mikael Adsenius

Selam, Arrangör för Världsmusik, Teshome Wondimu

Stockholm Folk Big Band, Jonas Knutsson

Folkbildningsrådet, Britten Månsson Wallin, Ann-Christine Utterström

Musica Vitae, Staffan Langemark

Klara Soppsteater, Stockholms stadsteater, Med Reventberg

ABF, Göran Eriksson

Teater Replica, Emmy Wallin

Musikteatergruppen Oktober, Karin Kvist

Svensk Teaterunion- ITI, ”Världsteatergruppen”, Ann Mari Engel

Södra Teatern, Ozan Sunar

Längre samtal med enskilda yrkesutövare

Österrisk-svensk kvinnlig konstmusiker ca 80 år

Fransk-svensk manlig skådespelare och musiker ca 50 år

Svensk kvinnlig skådespelare 2:a generationen ca 25 år

Iransk-svensk manlig kulturarrangör inom teatern ca 45 år

Turkisk-svensk kvinnlig skrivande journalist ca 40år

Irakisk-svensk manlig skrivande journalist och poet ca 35 år

Senegalesisk-svensk manlig kulturarrangör och –debattör ca 40 år

Amerikansk-svensk kvinnlig bildkonstnär och översättare ca 50 år

Jugoslavisk-svensk manlig bildkonstnär ca 40 år

Pakistansk-svensk kvinnlig bildkonstnär ca 25 år

Sammanfattning

Hur står det till med den etniska mångfalden i kulturlivet? Finns det hinder för etablering på kulturarbetsmarknaden för personer med utländsk bakgrund? Vilka är dessa hinder och hur tar de sig konkreta uttryck?

Världar emellan? Frågan om etnisk mångfald i kulturlivet, är en förstudie om villkoren för invandrade kultur- och mediearbetare inom teatern, musiklivet, bildkonsten och journalistiken. Syftet med studien, som bygger på insamlat material och intervjuer med personer verksamma inom de undersökta branscherna, är att belysa hur frågan om etnisk mångfald i kulturlivet diskuteras på tre olika nivåer; på politisk nivå (kultur- och arbetsmarknadspolitiska ideologier och praktiker), på systemnivå (i branschen, t.ex. av arbetsgivare och fackföreningar) och på individnivå (i enskilda berättelser). Rapporten ringar in relevanta frågeställningar och ger förslag till vidare forskning.